

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL
Majandusteaduskond
Ragnar Nurkse innovatsiooni ja valitsemise instituut

Katrin Tammekun

**RADIKALISEERUMISE JUURPÕHJUSED EESTI MOSLEMITE
LÕIMUMISE KONTEKSTIS**

magistritöö

Õppekava HAHM03, peeriala haldusjuhtimine

Juhendaja: Illimar Ploom, DPhil

Kaasjuhendaja: Vladimir Sazonov, PhD

Tallinn 2018

Deklareerin, et olen koostanud töö iseseisvalt ja olen viidanud kõikidele töö koostamisel kasutatud teiste autorite töödele, olulistele seisukohtadele ja andmetele, ning ei ole esitanud sama tööd varasemalt ainepunktide saamiseks. Töö pikkuseks on 10 418 sõna sissejuhatusest kuni kokkuvõtte lõpuni.

Katrin Tammekun

(allkiri, kuupäev)

Üliõpilase kood: 074911HAHM

Üliõpilase e-posti aadress: ktammekun@gmail.com

Juhendaja: Illimar Ploom, DPhil

Töö vastab kehtivatele nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaasjuhendaja: Vladimir Sazonov, PhD

Töö vastab kehtivatele nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

Lubatud kaitsmisele

.....

(nimi, allkiri, kuupäev)

SISUKORD

LÜHIKOKKUVÕTE.....	4
SISSEJUHATUS.....	5
1. TEOREETILINE RAAMISTIK.....	9
1.1. Töös kasutatavad mõisted.....	9
1.2. Radikaliseerumise protsess.....	10
1.3. Radikaliseerumise uurimise mudelid.....	12
1.4. Radikaliseerumise tingimuste koosmõju ja seotus lõimitusega.....	14
1.5. Sotsiaalse identiteedi teooria.....	16
2. EESTI JUHTUM.....	18
2.1. Vähemuskogukonnad.....	18
2.2. Radikaliseerumistingimuste valik.....	20
3. MEETOD.....	25
4. TULEMUSTE ANALÜÜS.....	28
4.1. Moslemikogukond ja ühiskond.....	28
4.2. Kultuurilised tingimused.....	30
4.3. Poliitilised tingimused.....	32
4.4. Majanduslikud tingimused.....	34
4.5. Ühiskondliku samastumise tingimused ja võrgustiku dünaamika.....	35
4.6. Radikaliseerumise ilmingute maandamine.....	36
4.7. Järeldused ja soovitused.....	38
KOKKUVÕTE.....	43
SUMMARY.....	46
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU.....	49
LISAD.....	56
Lisa 1. Ankeetküsitlus.....	56
Lisa 2. Intervjueeritud eksperdid.....	61
Lisa 3. Ühiskonna vaates intervjueeritud ekspertidele esitatud küsimused.....	62
Lisa 4. Kogukonna vaates intervjueeritud eksperdile esitatud küsimused.....	63

LÜHIKOKKUVÕTE

Magistritöö keskendub Eestis elavale moslemikogukonnale, uurides moslemite positsiooni Eesti ühiskonnas, s.h elu ja töövõimalust Eestis ning suhtumist neisse kui moslemitesse. Töö eesmärgiks on ühelt poolt mõista probleeme moslemikogukonna ümber, aidates sel viisil kaasa nende lahendamisele ning teiselt poolt leida parimad praktikad radikaliseerumise ilmingute vähendamiseks ühiskonnas ja teha vastavasisulised poliitikasoovitused. Töös kasutatav põhiline andmekogumis meetod on pool-struktureeritud ekspertintervjuud. Saamaks sisendit intervjuudele, on moslemikogukonnas läbi viidud eesti,- inglise- ja venekeelne anonüümne *online* küsimustik. Ekspertintervjuud viidi läbi kahes vaates s.o moslemikogukonna ning Eesti ühiskonna vaade.

Magistritööst selgub, et tänases moslemikogukonnas on toimumas erinevad arengud, mis on kaasa toonud mingil määral kogukonna lõhenemise. Vaadates Eesti ühiskonda laiemalt, on võimalik väita, et ühiskonnas on toimumas vastandumine, milles on eristumas äärmuslikult meelestatud inimesed, kes näevad moslemites ohtu ning lähtuvad oma sõnumites narratiivist, et kõik moslemid on halvad. Teisalt inimesed, kellel puudub kogemus või kelle suhtumine on pigem neutraalne. Analüüsi tulemusel eristuvad selgelt Eesti ühiskonnas radikaliseerumise juurpõhjuste seast poliitilised tingimused, kitsamalt piiritledes paremäärmusluse tõus koos vastavasisulise poliitilise retoorikaga. Kogukonnavaates toimib see halvustava kuvandi loomisena, millest nähtub, et neid inimesi Eesti ühiskonda ei soovita. See omakorda võib kaasa tuua taju identiteedi ohustamise kohta.

Võtmesõnad: moslemikogukond; radikaliseerumine; identiteet; radikaliseerumise mudelid

SISSEJUHATUS

Enamik Euroopa Liidu liikmesriike on oma poliitikates deklareerinud, et üheks suurimaks ohuks nende siseturvalisusele ja laiemas vaates julgeolekule, on terrorism, sellega seotud isikud ning seonduvad vägivallaaktid. Üldjoontes seonduvad terrorismiga organiseeritud ja struktureeritud liikumised, millel on oma liikmeskond või toetajad. Terrorismi **eeltingimuseks** loetakse **radikaliseerumist** (Gartenstein-Ross, Grossmann 2009, 7-8), mis on olemuselt eristatav terrorismist (Powers 2014, 234). Radikaliseerumise mõiste saab kokkuvõtlikult¹ defineerida ühelt poolt kui äärmuslike ideede omaksvõtmist ja teiselt poolt pöördumist (poliitilisse) vägivalda (Sageman 2011, 117). Tulenevalt rahvusvahelisest kogemusest on võimalik välja tuua, et pigem radikaliseeruvad teise või kolmanda põlvkonna sisserändajate järeltulijad, lisaks „igapäevastele“ uutele sisserändajatele. Uuringute põhjal loetakse üheks võimalikuks seletuseks asjaolu, et Euroopas on tekkinud ühiskonnast võõrandunud moslemite kogukond, mis tajub või on tajunud mingit laadi diskrimineerimist (Stern 2016,110). Euroopa Liidu liikmesriikidele keskendunud uuringust nähtub, et võrreldes kohalike elanikega, on **sisserändajad** ühiskonnas grupp, mida **diskrimineeritakse** keele, rassi, rahvuse, religiooni või etnilise päritolu tõttu (André, Dronkers 2017,123). Seega, radikaliseerumise teine ja sageli mitte vähem aktiivne pool on kohalik elanikkond, kes võib moslemites näha ohtu identiteedile. Selle ja väliste mõjude tulemusel on tekkinud probleemid moslemite aktsepteerimisel ja ühiskonda integreerimisel. Kuid on võimalik rääkida ka kohalike radikaliseerumisest.

Eestis loetakse terrorismiohtu madalaks, sõltumata sellest, mis on toimunud meie lähiriikides (Kaitsepolitseiamet 2016). Eesti inimesi on lähedalt terroriaktid puudutanud seoses 2016 Nice's toime pandud rünnakuga, milles hukkusid Eestist pärit inimesed. Avalike allikate andmetel on Eestile kõige lähemalt asuv rünnak toime pandud 2017.a. Soomes, Turku linnas. Euroopa kontekstis on Eesti unikaalne. Meil on juba Nõukogude Liidu ajast pärinev moslemikogukond, mida loetakse ühiskonnas hästi lõiminuks. Samas on Eesti viimase paari-kolme aastaga loonud ja loomas täiesti uut ja omanäolist moslemikogukonda. Töö autor peab siinjuures silmas seoses

¹Radikaliseerumise mõistet käsitletakse laiemalt käesoleva töö esimeses peatükis

rändekriisiga Eestisse saabunud inimesi. Lisaks eeltoodule on meil järjest kasvav välisüliõpilaste ja -töötajate kogukond, kuhu kuulub ka moslemeid.

Lõimituse kontekstis on kirjutatud erinevaid akadeemilisi töid, kuid nende peamine fookus on pigem venekeelse elanikkonna identiteedil mitte moslemiks olemisel Eesti ühiskonnas. Siit omakorda tõstatub empiirilises osas küsimus, mis seostub eelkõige moslemi identiteedi uurimise võimalustega Eestis. Ühelt poolt suhtleb suur osa Eesti moslemikogukonnast vene keeles, mistõttu võib eeldada, et pigem võidakse määratleda end läbi venekeelse elanikkonna identiteedi. Teisalt tõusetub küsimus Eestis olevate välistudengite määratlemine end ühe osana Eesti moslemikogukonnast.

Radikaliseerumise juurpõhjuste kontseptsioon hõlmab endas eeldust, et on olemas (põhjuslik)seos terroristliku tegevuse ja ühiskondlike (sotsiaalsete), poliitilise, majandusliku ja demograafiliste tingimuste vahel (Newman 2006,749). Magistritöö keskendub radikaliseerumise juurpõhjuste uurimisele vähemuskogukonna näitel, kuna tihtipeale tajuvad vähemuskogukonna liikmed end enamuse poolt tõrjututena (Orozobekova 2016,99), mistõttu võidakse radikaliseeruda. See võib m.h olla tingitud enamuskogukonna suhtumisest või siis vastandina põhjustada radikaliseerumist enamuse seas. Vähemuskogukonna liikmete radikaliseerumine omakorda ohustab ühiskonna sidusust, kogukondade (kultuuride)vahelist suhtlemist ja integratsioonivõimet (TTSRL 2008,3; Veldhuis, Staun 2009,2). Vähemuskogukonda puudutavad radikaliseerumise tingimused võivad olla teatud eeldustel sarnased enamuskogukonna radikaliseerumise tingimustele. Üheks selliseks eeltingimuse tekkeks võib olla näiteks asjaolu, et enamus võib mingil hetkel muutuda vähemuseks riigis. Eesti lähiajaloo näitel muutus venekeelne enamuskogukond peale NSVLi lagunemist vähemuseks. Tulenevalt eeltoodust väljendubki magistritöö **uudsus** ja **aktuaalsus** asjaolus, et radikaliseerumist soodustavate juurpõhjuste avaldumine Eestis on seni akadeemiliselt uurimata, muuhulgas puudub Eesti kontekstist lähtuv ja avalikult kättesaadav radikaliseerumise tingimuste raamistik. Siinjuures tuleb rõhutada, et radikaliseerumise tingimuste uurimisel on vajalik lähtuda konkreetse riigi **kontekstist**. Tingimused, mis võivad viia radikaliseerumiseni Lähis-Idas või Ameerika Ühendriikides, ei pruugi kohalduda Euroopas (Orozobekova 206, 99). Sellest tulenevalt soovibki töö kohandada maailmas levinud radikaliseerumise juurpõhjuste (nn *root causes*) mudelit Eestile ja uurida selle alusel radikaliseerumise juurpõhjuste avaldumist Eesti moslemite kogemuse ja nendesse Eesti ühiskonnas suhtumise näite pinnalt. Seega püstitab autor esimese uurimisküsimuse:

- Kuidas avalduvad radikaliseerumise juurpõhjuste väline ja ühiskondlik tasand Eesti islamikogukonna kogemuse ja nendesse Eesti ühiskonnas oleva suhtumise pinnalt?

Magistritöö fookus on Eesti moslemite lõimitusel Eesti ühiskonda. Seetõttu omab siin keskset tähendust Eesti islamikogukonna kogemus. Ühelt poolt ollakse seotud venekeelse hariduse ja kogukonnaga Eestis, teisalt ollakse avatud globaalsetele mõjudele läbi kaasaegsete uudiste- ja sotsiaalmeediakanalite. Selles kontekstis huvitab autorit lisaks kogukonna kogemuste ja hinnangute kaardistamisele võimalus kanda kogemus üle uussisserändajate lõimimisele. Siin püstitab autor teise uurimisküsimuse:

- Millised aspektid Eesti ühiskonna toimimises ja vastastikku lõimituses võivad potentsiaalselt soodustada radikalismi teket?

Kuigi Eesti moslemikogukonda peetakse avalike allikate kohaselt rahumeelseks ja hästi lõimituks Eesti ühiskonda, selgus 2017.a. kaitstud K. Raidla-Puhmi magistritööst, et olulist julgeolekuohtu Eestile nähakse rändekava raames saabunud inimestes s.o n.ö uues loodavas kogukonnas. Eeltoodule lisandub Venemaa Föderatsiooni mõjutustegevus (Raidla-Puhm 2017, 66-67). Huvitava nüansina saab välja tuua Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuses 2013.a. kaitstud lõputöös esinevad seisukohad. Nimelt on moslemikogukonna esindajad ise ära markeerinud ohud, mis võivad Eesti moslemikogukonda mõjutada. Ohtudena on välja toodud Euroopa Liidu siseste piiride puudumine ja sellest tuleneva radikaalse mõtteviisiga inimeste Eestisse saabumine või imaami esile kerkimine, kes ei ole Eesti päritolu, ning Eesti moslemite kogunemine tema ümber (Riiel 2013, 60-61). Seega, lähtudes ühelt poolt Eesti unikaalsest kogemusest juba hästi ühiskonnaga lõiminud kogukonnast, teiselt poolt mõistes situatsiooni, milles Eesti riik loob alles uut kogukonda seoses rahvusvaheliste kohustustega, on töö **eesmärk** mõista radikaliseerumise juurpõhjuste avaldumist Eesti moslemikogukonna ümber ning selle pinnalt leida parimad praktikad radikaliseerumise ilmingute vähendamiseks ühiskonnas ning vastavasisuliste poliitikasoovituste tegemine.

Magistritöö koosneb kolmest peatükist, millest esimeses peatükis luuakse tervikpilt radikaliseerumise tingimustest, protsessist ja seotusest lõimitusega. Teises peatükis käsitletakse uuritavat objekti, s.o Eestis elavat moslemikogukonda. Kolmandas peatükis tutvustatakse empiirilise uuringu meetodit. Viimases ehk neljandas peatükis analüüsitakse tulemusi ning töö

resultaat on vastavasisuliste poliitikasoovituste tegemine juhtumiuuringu analüüsitulemuste pinnalt.

Uurimismeetodina on kasutatud pool-struktureeritud ekspertintervjuud, mis on üles ehitatud kahes vaates, ühelt poolt moslemikogukonda seestpoolt ja teisalt seda n.ö väljastpoolt ehk ühiskondlikus kontekstis hinnates. Toetavana on kasutatud ankeetküsitlust, mis edastati võimalikele vastajatele läbi kogukonna kõneisikute ning ankeetküsitlus viidi läbi eesti-, inglise- ja vene keeles. Käesolev magistritöö puudutab erinevaid poliitikavaldkondi. Radikaliseerumine on seotud nii siseturvalisuse küsimustega, mis on omakorda koosmõjus integratsioonipoliitikatega, millele lisandub veel julgeolekupoliitiline mõõde.

Töö autor tänab magistritöösse panustanud juhendajaid, Tallinna Tehnikaülikooli teadur Riin Savi, pool-struktureeritud intervjuudel osalenud eksperte, ankeetküsitlusele vastajaid ning Tallinna Ülikooli lektor Tanja Dibou'd, Tallinna Tehnikaülikooli dotsent Holger Mölder'it ja Tartu Ülikooli islamistika lektorit Elo Sülda, kelle soovitusi rakendati magistritöö koostamisel.

1. TEOREETILINE RAAMISTIK

Käesolevas peatükis avatakse radikaliseerumise mõiste ning radikaliseerumisest terviku loomist silmas pidades, antakse ülevaade ka protsessist. Lisaks käsitletakse radikaliseerumist soodustavaid tingimusi ning analüüsitakse radikaliseerumise juurpõhjuste uurimiseks loodud erinevaid mudeleid. Peatüki lõpus on käsitletud sotsiaalse identiteedi teooriat, mis on üks võimalikest teooriatest uurimaks radikaliseerumis-ilminguid.

1.1. Töös kasutatavad mõisted

Radikaliseerumise mõiste üle on toimunud ja toimub ka käesoleval hetkel mitmeid erinevaid diskussioone. Mõistet on sisustatud nii akadeemikute, praktikute kui ka erinevate riikide valitsusasutuste poolt. Teaduskirjanduses on erinevad autorid kirjeldanud radikaliseerumist kui protsessi, mis ei pea tingimata olema agressiivne või religioosne (McGregor et al 2015, 7). Protsessi käigus kujunevad erinevad poliitilised, religioossed, keskkondlikud, majandusest või muudes valdkondadest tulenevad ideoloogilised hoiakud, väärtused ning uskumused. Protsessi olemust analüüsides on vajalik mõista, et tegemist on järk-järgulise protsessiga (Carter, Carter 2012, 140; Coolsaet 2011, 272). Radikaliseerumisel on oluline **ideoloogia** olemasolu, kuna see toob endaga kaasa äärmusliku tegevuse (näiteks terrorism või vägivald), kui isikule sobiva vahendi oluliste eesmärkide saavutamiseks. Sõltumata ideoloogia olemusest s.o kas see on rahvuslik, sotsioloogiline või religioosne, on alati terrorismi ning sellega seonduvat vägivalda õigustav (Kruglansky et al. 2014, 76). **Radikaliseerumine**, mis viib vägivallani, on protsess milles isik võtab endale kohustuseks terroristlikud tegevused, aitab otseselt kaasa või õhutab terrorismi (Bartlett et al., 2010, 8). Teisisõnu öeldes kaasnevad radikaalsete ideedega soovid otseselt toetada või osaleda vägivallaaktis (Dalgaard-Nielsen 2010, 798). Lisaks eeltoodule võib radikaliseerumist selgitada ka kui järk-järgulist liikumist ekstremismi ja fundamentalismi suunas ning laiemas vaates toimub inimese poolt vägivalla õigustamine, mis lõpuks viib isiku vägivaldsete tegevustega ühinemiseni (Maskaliuanite 2015, 12).

Vägivaldsest radikaliseerumisest on võimalik eristada mittevägivaldset radikaliseerumist. **Mittevägivaldse** radikaliseerumise protsessis inimene küll tunnustab ja samastab end radikaalsete vaadetega, kuid ei toeta ega oma tahet aidata kaasa terroristlikule tegevusele (Bartlett, Miller 2011, 2).

Radikaliseerumisega seostub veel termin fundamentalism, mille osas on mitmeid erinevaid käsitlusi ja tõlgendusi (Deckard, Jacobson 2015, 417-418). Termin defineerimise juures tuleb kõigepealt määratleda termini kasutamise kontekst (Riistan 2012, 283), kuna fundamentalismi kontseptsioon tuleneb religioonivaldkonnast (Maskaliunaite 2015, 13). Käesolevas kontekstis seostatakse Islami fundamentalismi naiste õiguste vähendamise ühiskonnas, õigussüsteemiga, mis lähtub religioonist, tugevalt kriitilise arvamusega Lääne mõju osas moslemitele (nende maailmale) (Deckard, Jacobson 2015, 429).

1.2. Radikaliseerumise protsess

Radikaliseerumine on protsess, mille ajaline kestvus ei ole määratletud (Klausen et al 2015, 77) ning mis on keeruline ja mitmekesine (Borum 2011, 7-15). Põhimõtteliselt on võimalik tuua välja, et radikaliseerumise protsessi kutsuvad esile tugevad sotsiaalsetest, poliitilistest või muust ümbritsevast keskkonnast tulenevad tingimused. Vägivaldne käitumine leiab aset juhul, kui inimene on radikaliseerumise protsessis olles jõudnud n.ö viimasesse lõpptulemuste faasi, milles omakorda peegeldub inimese uus identiteet, ühtlasi kinnistub ka uus väärtuste ja veendumuste süsteem (Wilner, Dubouloz 2010, 48). Isikupoolse vägivaldse tegevuse kutsub esile **päästiksündmus** (nn. *trigger event*) või kriis, milleks võib olla näiteks diskrimineerimine, töökaotus, sotsiaalne tõrjutus jne (Bjelopera 2013, 12). Samuti võib vägivaldse tegevuse esile kutsuda ka inspireeriv kõne kohalikus mošees, või kokkupuude äärmuslike materjalidega interneti vahendusel (Klausen et al., 2015, 78). Päästiksündmus võib toimida päästikuna, mis mobiliseerib inimese vägivallategudele ükskõik millisel ajahetkel, kui inimene on radikaliseerumise protsessis (ibid).

Tingimused, mis protsessis toimivad on iga isiku puhul absoluutselt erinevad ning ei ole olemas

kahte ühesugust radikaliseerumise protsessi (Pajunen 2015, 112-113). Kuna radikaliseerumise võtmekäsitlus põhineb ideoloogial, on sellest tulenevalt radikaliseerumise protsessis inimese **käitumuslik** muutumine nähtav ning jälgitav (Klausen et al., 2015, 68). Käsitledes radikaliseerumist laiemalt, saab väita, et radikaliseerumine leiab aset mitmetel erinevatel tasanditel s.o üksikisik, grupp või mass. Üksikisikud radikaliseeruvad läbi nendega seotud tingimuste, milleks võib olla näiteks tajutud ebavõrdsus (McCauley, Moskalenko 2008, 417-418). Suurima tõenäosusega leiab radikaliseerumine aset siis, kui inimene on mingil põhjusel haavatavas seisundis. Haavatavat seisundit seostatakse näiteks inimese välja arvamiseega ühiskonnast või kogukonnast (religioon) või ta on kogenud mingit laadi ilmajäetust (poliitiline, sotsiaalne ebaõiglus) (Knapton 2014, 43; Stern 2016, 105). Ilmajäetust on käsitletud ka ühiskonnas või kogukonnas isolatsiooni jäämisena (Pajunen 2015, 103). Lisaks saab indiviidi radikaliseerumine toimuda läbi gruppi kuulumise s.o näiteks isikuga seotud etnilist gruppi on alavääristatud või halvasti koheldud (McCauley, Moskalenko 2008, 417-418). Mõningatel juhtudel on religiooni kasutatud õigustamaks isiklikku või kollektiivset frustratsiooni ja vägivaldseid ideoloogiaid (Lyons-Padilla et al 2016,2).

Radikaliseerumine viitab mingit laadi muutuste protsessile, kuid samal-ajal võib radikaliseerumine olla **süsteemselt** kaasa aidatud näiteks terroristlike organisatsioonide värbajate poolt (Borum 2011, 13-14) ehk teisisõnu „tüüpilisel“ terroristil on olemas kontaktoõrgustik või näiteks on läbitud terrorismivõrgustiku poolt pakutav vastavasisuline treening (Ziehoff 2014, 50). Siinkohal on sobilik lisada, et isolatsioonis olevate inimeste puhul on äärmuslikud mõjutused, nagu seda on terroristlike organisatsioonide dogmad, vägagi efektiivsed (Pajunen 2015, 112). Stern on välja toonud, et igal ühel peab olema mingit laadi isiklik faktor, mis selgitaks põhjuseid, mille pärast ühinetakse terroristlike organisatsioonidega (Stern 2016, 104). Üldjoontes toimub organisatsioonidega ühinemine üldtuntud organisatsiooniga ühinemise loogika alusel. Organisatsiooniga ühinetakse, kui nõustutakse selle eesmärkidega või on keegi (perelliige või sõber) mõjutanud inimest organisatsiooniga liituma (*ibid*).

1.3. Radikaliseerumise uurimise mudelid

Põhimõtteliselt võib radikaliseerumise uurimise mudelid jagada kaheks. Mudelid, mis keskenduvad radikaliseerumise kulgemisele ja selles inimese uurimisele. Neid nimetatakse radikaliseerumise järk-järgulise protsessi mudeliteks. Teisalt mudelid, mis keskenduvad ümbritsevast keskkonnast pärinevate **tingimuste** uurimisele, mis soodustavad radikaliseerumist. Selliseid mudeleid nimetatakse radikaliseerumise juurpõhjuste uurimise mudeliteks. Järgnevalt toob töö autor välja tuntumad radikaliseerumist käsitlevad mudelid.

Üheks tuntumaks järk-järgulise radikaliseerumise protsessi uurimise mudeliks on 2007.a. New York'i Politseiameti (edaspidi NYPD) analüütikute Arvin Bhatt ja Mitch Silberi poolt välja töötatud mudel. See mudel on mõeldud **inimese** analüüsiks radikaliseerumise protsessis ning mudelis on välja toodud faasid, mida isik selles läbib (Silber, Bhatt 2007). NYPD mudeli meetodika on tuletatud viie tuntud Ameerika Ühendriikide terroristliku rühmituse osalejate võrdleval analüüsil, mille tulemusena identifitseeriti sarnased tunnused erinevate rühmituste vahel (*ibid*, 15). NYPD loodud mudelis on neli faasi (esimene faas eelradikaliseerumine; teine faas eneseidentifitseerimine; kolmas faas ideoloogiline kinnistumine; neljas faas džihadiseerumine), mida mudeli autorid on iseloomustanud, kui unikaalseid faase: radikaliseerumise protsessis läbib inimene järjest kõik neli faasi (Klausen et al., 2015, 70; Järva 2015, 39). Radikaliseerumise järk-järgulist mudelit analüüsis Brian M. Jenkins, kes nimetas mudeli tugevusena asjaolu, et see on kasutatav erinevate ametkondade väljaõppes. Samuti on mudel heaks tööriistaks kohtunikele ja prokuröridele eristamaks radikaliseerunud isikut teistest isikutest, kes lihtsalt jagavad omavahel äärmuslikke maailmavaateid. Mudeli abil on võimalik välja töötada efektiivseid ja sobivaid meetmeid radikaliseerumise ennetamiseks (*ibid*, 11-12). Oluline kriitika NYPD järk-järgulise radikaliseerumise mudeli kohta on tulnud Veldhuisi ja Staun poolt 2009.a. Mudelil esinevad sisulised ja meetodilised puudused s.o radikaliseerumist ei ole võimalik selgitada üksnes radikaliseerumise „edukate” juhtumite põhjal. Järk-järgulise protsessi mudelis liigub isik ühest faasist teise järjepidevalt, kuid kui isik kaldub mingil põhjusel mudelis toodud faasist kõrvale, kaotab mudel väärtuse. Teine oluline puudus seisneb selles, et kohaldades liiga üldiseid omadusi isikutele või omistades äärmuslikke vaateid isikutele, kes ei pruugi üldse radikaliseerumisega seotud olla, võib see kaasa tuua vähemuskogukonna liikmete häbimärgistamise ning diskrimineerimise. Sellise mudeli puhul on valesti tõlgendamise oht suur, mistõttu võivad kahtluse alla sattuda süütud inimesed (Veldhuis; Staun 2009, 2-3; 17-18).

Transnational Terrorism, Security & the Rule of Law (edaspidi TTSRL) poolt on 2008 aastal välja töötatud radikaliseerumise (juur)põhjuste mudel. Antud mudelis kajastuvad tingimused kolmes erinevas kategoorias. Esimene kategooria on väline tase, mis mudeli autorite poolt on sisustatud poliitiliste, majanduslike ja kultuuriliste tingimustega. Ühiskondliku taseme kategoorias nähtub tingimustena: ühiskonnaga samastumise, võrgustiku dünaamika ja suhteline ilmajäetus. Individuaalne tase on omakorda seostatud psühholoogiliste tunnusjoonte, isiklike kogemuste ja ratsionaalsuse tingimustega. Mudeli loomise eesmärk on kaardistada juurpõhjused ehk, millistel tingimustel võib toimuda inimeste radikaliseerumine. Mudeli keskmes on inimene, keda **mõjutavad** erinevad **tingimused** ümbritsevast **keskkonnast**. Kõiki eeltoodud tingimusi ühendab kriteerium, mida nimetatakse katalüsaatoriks (sisuliselt on tegemist eelpool viidatud päästiksündmusega) ehk tegemist on juhtumiga, mille tulemusel paneb inimene toime vägivaldteo. (TTSRL 2008).

T. Veldhuis ja J. Staun on 2009.a. loonud radikaliseerumise juurpõhjuste (*root causes*) uurimise mudeli, mis on sobilik erinevate radikaliseerumisvormide uurimiseks. Mudeli loomisel on aluseks võetud erinevad sotsiaalteaduste distsipliinid s.o sotsioloogia, psühholoogia, majandus, poliitikateadused, antropoloogia, rahvusvahelised suhted. Ühtlasi otsitakse mudelis vastust küsimusele: „millistel tingimustel inimesed radikaliseeruvad?“. Tõuke mudeli loomiseks andis järk-järgulise radikaliseerumise mudeli kriitika, mis on välja toodud eespool (Veldhuis, Staun 2009, 4). Veldhuis ja Stauni poolt loodud kategooriate kohaselt on radikaliseerumise juurpõhjuste uurimine jaotatud mikro ja makro tasandiks. Makro tasandi puhul on välja toodud poliitilised tingimused, majanduslikud tingimused ja kultuurilised tingimused. Mikro tasand on mudeli autorite poolt jagatud omakorda kaheks. Ühiskondlik tasand on sisustatud ühiskondliku samastumise, sotsiaalse suhtlemise ja grupiprotsessidega ning suhtelise ilmajäetusega. Individuaalne tasand on sisustatud psühholoogiliste tunnusjoonte ja isiklike kogemuste tingimustega. Kõiki tasandeid ühendab päästiksündmus ehk juhtum, mis viib inimese vägivaldtegu toime panema (ibid, 23).

Võrreldes kahte mudelit omavahel on TTSRL väline tasand ja Veldhuis, Staun mudeli makro tasand omavahel identsed. Kokku langevad on ka ühiskondlikul tasandil ühiskondlik samastumine ja suhteline ilmajäetus, sellel tasandil on erinevus võrgustiku dünaamikas (TTSRL) ning sotsiaalses suhtluses ja grupi protsessides (Veldhuis, Staun). Lisaks on praktiliselt identsed mõlema mudeli individuaalne tasand, kus kokkulangevateks on psühholoogilised tunnusjooned

ja isiklikud kogemused. TTSRL mudelis on see tasand täiendatud veel ratsionaalsusega. Mudelid on omavahel enamuses kattuvad või siis üksikutes kohtades täiendavad teineteist, komponeerib töö autor kokku juurpõhjuste uurimise mudeli nende kahe mudeli toel. Autor valib Eesti juhtumi uurimiseks eelpool nimetatutest välise ja ühiskondliku taseme juurpõhjused (vt tabel 1). Kuna magistritöö ei keskendu radikaliseerunud inimese uurimisele protsessis, jäetakse kõrvale mõlemas mudelis kajastuv individuaalne tase ning NYPD mudel. Siinkohal tuleb markeerida, et NYPD mudelis on välja toodud päästiksündmustena TTSRL ning Veldhuis, Staun juurpõhjuste mudeli tingimused. Seega on NYPD mudeli ülesehituse loogika teistsugune võrreldes juurpõhjuste mudeliga. Isikliku tasandi välja jätmine uurimusest ei mõjuta autori hinnangul oluliselt üldpilti, sest välja valitud kategooriad on piisavalt mahukad leidmaks vastuseid püstitatud uurimisküsimustele.

1.4. Radikaliseerumise tingimuste koosmõju ja seotus lõimitusega

Vähemuskogukonnad moodustavad sisserände tulemusel kultuurilise, lingvistilise, religioosse ja mõningatel juhtudel ka rassiliselt selgesti eristuva kogukonna uues (siht)riigis (Bali 2013, 525-530). Ohuks riigi julgeolekule võidakse vähemuskogukonda pidada juhul, kui kogukond on koondunud ühte diasporaasse, mis on (sisemiselt) väga tugev ja ühtehoidev ning tajub, et nende identiteet on ohustatud (Vékony 2014, 62-63; Jenne et al 2007, 540-555). Vastupidise arvamuse kohaselt ei oma diasporaa tugevus ja ühtehoidmine olulist väärtust, kuna ka sellised kogukonnad, millel on pigem nõrgad omavahelised sidemed, võivad hakata vägivaldsema ning nõudmisi esitama uuele sihtriigile (Cetinjan 2002, 645). Teisisõnu ei oma tähtsust diasporaa omavahelised ja sisemised seosed, vaid oluliseks muutub diasporaa **suhe uue riigiga**, kuhu on erinevatel põhjustel toimunud sisseränne. Diasporaa suhet riigiga saab kirjeldada läbi ühiskonda lõimituse.

Euroopa riikide ühiskondades on vähemusgruppide ja sisserändajate diskrimineerimist peetud nõrga integratsiooni tunnuseks (André, Dronkers 2017, 207). Ekspertide seisukoht on, et läbimõtlemata tegevused integratsiooni valdkonnas võib olla üheks suunajaks radikaliseerumise poole. Pigem nähakse Euroopa integratsioonipoliitikates sotsiaalseid eksperimente, mille kaudu üritatakse leida kõige paremini töötav „lahendus“ (Sageman 2008, 13). Lõimitust uude ühiskonda on tihti peale mõistetud, kui assimileerumist läänelikku vormi. Ootuste kohaselt peab

sisserändaja „arenema“ ja „moderniseeruma“ iseeneslikult, ilma kõrvalise toeta (Fraihni 2011, 209). Euroopa riikides läbi viidud uuringute kohaselt on vähemalt üks kolmest moslemist tundnud end mingil põhjusel diskrimineerituna. Võrreldes n.ö põliste eurooplastega iseloomustab Euroopas elavaid moslemeid suurem töötus, madalamad sissetulekud ja proportsionaalselt vähem esindatus avalikus elus või avaliku elu tegevustes (Stern 2016, 110; Murshed, Parvan 2011, 261).

Ühiskonnas tuleneb radikaliseerumine riigi suutmatusest lahendada nõudmised, mis tulenevad marginaliseeritud või frustrateeritud (vähemus)gruppide poolt. Selliste gruppide identiteet on kahjustatud ehk teisisõnu ühiskonnas olev grupp on proovinud ühilduda riigiga, kuid katse või katsed on ebaõnnestunud. Kui ebaõnnestunud katse tõttu on ohustatud grupi identiteet kas enamuse või riigi tegevusest tulenevalt hakkab suure tõenäosusega grupp radikaliseeruma (Klandermans 2014, 2-3). Sellistes olukordades muutub väga oluliseks inimese enda määratlus läbi identiteedi, mis hakkab järjest enam esile kerkima (Murshed, Parvan 2011, 261). Sisserändaja muutub altiks radikaliseerumisele ja „äärmusliku islami toetajaks“ olukorras, kus tekib küsimus enesemääratluse osas. Teiste sõnadega tekib küsimus inimese enesemääratluses s.o kas inimene määratleb end läbi pärandkultuuri või läbi sihtriigi kultuuri. Sellises olukorras tunnevad inimesed end kõige rohkem marginaliseerituna ja tähtsusetutena (Stern 2016, 105). Kindlasti tuleb arvestada Islami kultuuri tugevust ning sellest tulenevalt analüüsida, kas reaalselt on võimalik, et üks indiviid on üheaegselt nii moslem kui ka Euroopa kodanik, kes usub demokraatiasse ja austab erinevusi (Murshed, Parvan 2011, 260). Lõimimise ja võimaliku radikaliseerumisega ühiskonnas on seotud veel mõningaid aspekte, millele tuleb tähelepanu pöörata. Kultuurilised, majanduslikud ja ühiskondlikud küsimused võivad olla seotud vähemusgrupi vägivaldsete nõudmistega. Siinjuures tuleb mõista, et nõudmised ei teki ning ei toimi vaakumis (Sen 2008, 13-14). Poliitilise konflikti üheks osas on vaesus, mis tugevdab poliitilist konflikti. Samuti näitab poliitilise konflikti nõrka lahendust radikaliseerumist soodustavate majanduslike tingimuste esinemine ühiskonnas, kuid vaesus ja majanduslikud tingimused ei ole iseseisvalt terrorismi tekkepõhjusteks (Piazza 2009, 407-416). Lisaks võib viha tekitada Lääne välispoliitika, mida tajutakse Islami suurima vaenlasena (Bartlett, Miller 2011, 6).

Erinevad uuringud on välja toonud, et radikaliseerunud isikud panevad terrorismitegusid toime nii hästi arenenud kui ka vähem arenenud riikides. See omakorda tõstatab küsimuse poliitiliste konfliktide lahendamise oskusega ühiskonnas (pikaajaliste konfliktide lahendamine või

lahendamata poliitilised konfliktid) (Piazza 2009, 416). Valitsustel tuleb arvestada sellega, et poliitiliselt ilmajäetud gruppidel on omaette eesmärgiks saavutada poliitilised õigused, millele saab valitus vastata kas repressioonide või ühiskonnas demokraatlike muutustega. Juhul kui valitus vastab repressioonidega, on loodud hea pinnas ühiskonnas radikaliseerumise arenguks (Koos 2014, 18).

Lõimitus ei saa olla mitte kunagi probleem, mida lahendavad sisserändajad üksinda, lahendus peab peituma pigem moslemite ja mitte-moslemite võrdses kohtlemises ning lõimituse protsess peab hõlmama kogu ühiskonda (Farihi 2011, 209). Olulise võtmekohana saab ära märkida sisserändaja identiteedi küsimuse lahendamise ehk kuidas inimene uutes tingimustes enda (kultuurilist)identiteeti juhib. Luues lõimituse strateegiad, mis annavad võimaluse moslemitest sisserändajatel säilitada kultuurilist identiteeti (s.h keelekasutus, toitumistavade järgimine, religioossete tavade järgimine), võib see luua olukorra kus väheneb võimalus inimese muutumiseks haavatavaks ja seeläbi väheneb ka võimalus marginaliseerimise ja radikaliseerumise suunal (Lyons-Padilla et al 2015, 9). Selline lähenemine tagab suure tõenäosusega radikaliseerumisilmingute vähenemise või ennetamise moslemikogukonnas (ibid).

1.5. Sotsiaalse identiteedi teooria

Radikaliseerumist on põhiliselt uuritud läbi kuueteistkümmne erineva sotsiaalteaduste, kognitiivsete ja psühholoogiliste teooriate, mille põhiteese on kajastanud Crossett ja Spitaletta 2010 aasta analüüsis (Crossett, Spitaletta 2010). Niisamuti on põhiteooriad analüüsitud Järva (2015) ja Raidla-Puhm (2017) magistritöodes, mistõttu ei korda töö autor eelpool mainitud autorite analüüsi. Samas, kindlasti ei saa märkimata jätta, et eelpool välja toodud magistritöodes antakse erinevatest teoreetilistest lähenemistest laiem ülevaade, mis on kindlasti vajalik kogu konteksti mõistmiseks.

Magistritöös keskendub autor enamjaolt identiteedile, mistõttu on otstarbekas lähtuda teooriast, mis seondub radikaliseerumise ja vähemuskogukonna identiteediga. Üheks selliseks teooriaks on sotsiaalse identiteedi teooria, mille fookuses on peamiselt isiku identiteedi kujunemine ja selgitamine. Teooria kesksel kohal on inimene ja temapoolne tajumine konkreetse grupi liikmena

ning kuidas see mõjutab tema arvamust (Al Raffe 2013). Sotsiaalse identiteedi teooria kohaselt saab ühel inimesel olla mitmeid erinevaid identiteete, näiteks vähemuskogukonna liikmel võib olla üheks identiteediks religioosne või rahvuslik identiteet, millele võib lisanduda uuele koduriigile (sihtriigile) iseloomulik identiteet (Knapton 2014, 41). Radikaliseerumise aspektist vaadatuna ja Euroopa kontekstist lähtuvalt tuleb välja tuua, et radikaliseerumine ei toimu vaakumis, vaid radikaliseerumist toetab identiteedi ohustamine. Sealjuures ei oma tähendust, kas inimese identiteet on **reaalselt ohustatud** või mitte. Piisab situatsioonist, kus inimene **tajub**, et tema **identiteet** on **ohustatud**, näiteks moslemi (vähemuskogukond) noorte identiteedi puhul on võimalik rääkida tajutud religioosse identiteedi ohustamisest ümbritseva keskkonna poolt. Juhul, kui sellist taju tundev inimene juba on tugeva religioosse identiteediga, muutub ta suure tõenäosusega veelgi religioossemaks (Al Raffe 2013, 79-81). Eelkirjeldatule saab lisada veel ühiskonnast eemaletõukamise, mis sobitub radikaliseerumisega. Eemaletõukamine võib luua isikule väga tugevad motiivid muuta veel tugevamaks vajadused, mille puhul tajutakse, et need võivad olla ohustatud (Knapton 2014, 42).

2. EESTI JUHTUM

Magistritöö teises peatükis antakse ülevaade Eestis olevatest vähemuskogukondadest. Seejärel keskendutakse potentsiaalsetele radikaliseerumistingimustele Eesti ühiskonnas ning mudeli loomise selgitusele.

2.1. Vähemuskogukonnad

Vähemuskogukonna mõiste on Eestis pigem defineeritud läbi **rahvusvähemuse** mõiste. Rahvusvähemust mõistena selgitatakse järgnevalt: rahvusvähemus on väljaspool oma riiki elav kogukond (Lõimuv Eesti 2020, 38), mis eristub riigi põlisrahvusest etnilise, keele, kultuuri või religiooni poolest (EKSS *sub* rahvusvähemus). Kindlasti väärib märkimist ka mõiste vähemusrahvus, mida kasutatakse tihtipeale praktikas sünonüümina rahvusvähemusele (Tõnurist 2013, 43). Seega saab väita, et rääkides ühiskonnas vähemuskogukonnast, on silmas peetud rahvusvähemusi ja/või vähemusrahvusi ühiskonnas, kuna mõisted on sisu poolest kokkulangevad ning sõltuvad mõiste kasutajapoolsest nägemusest.

Kõige suurema vähemuskogukonna Eesti ühiskonnas moodustab keelelisel põliselanikest eristuv vene keelt kõnelev vähemuskogukond. Nimetatud kogukond on tekkinud isikutest, kes jäid Eestisse pärast Nõukogude Liidu lagunemist. Tol ajal tekkinud kogukonnal puudus motivatsioon sulanduda Eesti ühiskonda, kuna algselt oli tegemist enamusega. Pärast ühiskonnas toimunud muutusi, muutus venekeelne kogukond vähemuseks ning kaotasid varasemad privileegid. Vähene riigikeele oskus ja nõrk sotsiaalne võrgustik tingis koosmõjus ühiskonna muutustega isikute sotsiaalmajandusliku seisundi halvenemise, võrreldes eestlastega (Vettik 2006, 29-30; Tõnurist 2013, 44). Eesti ühiskonnas olevat venekeelset vähemuskogukonda on erinevatest aspektidest uuritud põhjalikult, seda nii siseriiklikult kui ka väliste partnerite poolt. Näiteks viis 2009.a. Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet Eestis läbi vähemuste ja diskrimineerimise uuringu, millest selgus, et 59% Eestis elavatest venelastest oli veendumusel, et sisserändajate diskrimineerimine on laialt levinud. Samas suutis ainult 17% vastanutest meenutada konkreetset

juhtumit seoses diskrimineerimisega. Uuringus on välja toodud lisamärkus, et taoline suhtumine võib olla tingitud ajaloolisest taustast (EU-Midis 2009, 7). Euroopa Nõukogu rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni nõuandekomitee tõi 2011.a. kolmandas arvamuses välja, et Eestis on viimaste aastatega oluliselt paranenud (etniliste) eestlaste ja mitte-eestlaste vahelised suhted. Muuhulgas on tõusnud ka sallivus ja ühtekuuluvus (Euroopa Nõukogu... 2011).

Laiemas vaates ei erine oluliselt üksteisest struktuuri poolest Lääne-Euroopa immigrandid ja Eestis olev venekeelne vähemuskogukond. Kogukonna esimene põlvkond, kes lahkus koduriigist varasemalt, võrdleb ennast koduriiki jäänud kaasmaalastega ning näeb pigem majanduslikke eeliseid. Seevastu teine põlvkond (samuti ka kolmas põlvkond) võrdleb end kohalikega (eestlastega) ning **tajub** eelkõige ebavõrdsust, mis omakorda võib viia frustratsioonini ja millega võivad kaasneda vägivaldsed protestiaktatsioonid (Vetik 2006, 28-29; Tõnurist 2013; 44).

Lisaks on Eestis ajalooliselt tekkinud moslemikogukond, kes täna on vähemalt osaliselt seotud venekeelse kogukonnaga. Esimesed moslemid asusid tänasele Eesti pinnale juba Liivi sõja päevil. Sellest järeldub, et moslemikogukond on Eestis kujunenud läbi sajandite ning tulenevalt ajaloolisest pärandist on Eestis elavaid moslemeid seostatud aserite ja tatarlastega (Linnas 2004, 2116-2122). Tänapäevase moslemikogukonna kohta on avalikes allikates informatsiooni vähe. Esiteks esineb moslemikogukonna suuruse osas arvamuste lahknevus, näiteks 2011 a (viimase) rahva ja eluruumide loendamise käigus on märgitud, et Eestis on 1508 islamiusulist (Eesti Statistika 2011). Tõenäolisem on, et moslemite arvukus on oluliselt suurem (Riiel 2013, 30). Tegemist on mitu aastat vana loendusega, milles alaealisi lapsi käsitleti alates 15-ndast eluaastast ning religioosse kuuluvuse märkimine oli vabatahtlik. Teiseks on tänasel päeval ajaloolisele kogukonnale lisandunud end moslemina määratlevad välistudengid, välistöötajad jne, mistõttu ei ole esitatud (1508) arv objektiivne. Lisaks segasele situatsioonile kogukonna suuruse kohta, on tänast islamikogukonda iseloomustatud järgmiselt. Kogukond näib olevat kaitsepositsioonil ilmselt tulenevalt globaalsetest sündmustest, mis on seotud moslemite ja Islami religiooniga. Tulenevalt kogukonnasisestest vastuoludest (juhtimine, majandus) on moslemikogukond muutumises ning tatarlaste osatähtsus vähenemas (Lepa 2016, 80-91). Üheks suurimaks näitajaks kogukonna muutumises on seoses rändekriisiga Eestisse saabuvad inimesed. Eesti on koostanud ümberpaigutatavate ja ümberasustatavate isikute profiilid s.o **eelistatakse** vastu võtta täisperekondasid (ema-isa-lapsed) ning isikuid, kes kuuluvad haavatavatesse gruppidesse (näiteks üksikvanematega pered, saatjata alaealised, orvud). Eestisse ümberpaigutamise ja

ümberasustamise eeldus on, et inimene avaldab soovi Eestisse tulla ja tal on motivatsioon Eesti oludega kohaneda. Ühtlasi ei tohi inimene kujutada ohtu Eesti riigi julgeolekule (Pevkur 2015). Migratsiooniuringute keskus on 2015 aastal läbi viinud rakendusuringu, milles on samuti ühelt poolt välja toodud eelpoolmainitud isikute võime integreeruda uude ühiskonda ning teiselt poolt võimalikud ohud, mis kaasnevad isikute sisserändega, mille puhul on oluline ära märkida näiteks terrorismioht, äärmusluse kasv, riigi poliitiline stabiilsus või sotsiaalne sidusus (Asari et al 2015, 21).

Tulenevalt vähemuskogukonna definitsioonist ei saa mainimata jätta Eesti ühiskonnas teisigi religioonil põhinevaid vähemuskogukondasid, näiteks Budism, Hinduism, Luterlased, Õigeusklikud (Ringvee, 2007).

2.2. Radikaliseerumistingimuste valik

Eestis on viimastel aastatel läbi viidud erinevaid uuringuid seoses vähemuskogukondadega. Venekeelset vähemuskogukonda on uurinud Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, rahvusvahelise kaitse saajate kohta on koostatud 2011.a. Balti Uuringute Instituudi poolt analüüs „Eestis rahvusvahelise kaitse saanud isikute hetkeolukord ning integreeritus Eesti ühiskonda“, välistudengite ja -õppejõudude olukorra kohta on Tartu Ülikooli korraldanud uuringu „Erineva nahavärviga välisõppejõudude ja -tudengite kogemused“. Nimistule võib lisada ühiskonda laiemalt käsitleva Justiitsministeeriumi uuringu „Rassi-ja võõravimm Eestis“. Kokkuvõtvalt võib öelda, et eelpool nimetatud uuringute põhjal puutuvad vähemuskogukondade esindajad kokku sarnaste probleemidega. Uuringud keskenduvad peamiselt järgmistele probleemkohtadele: ühiskondlik samastumine, keele valdamine või riigilt kodakondsuse saamine, võimalus siseneda tööturule ning selles osalemine konkurentsi tingimustes, kultuuriline identiteet, keeleõpe. „Rassi ja võõravimm“ uuringust nähtub peaaegu pooled Eesti kohalikest elanikest näevad sisserändajaid kui kuritegevuse soodustajaid ning teise rahvuse esindajad, kes on erineva nahavärviga, ei soovita koos töötada. Kontrastina saab ära markeerida asjaolu, et erinevate inimeste võrdset kohtlemist peetakse küll oluliseks, kuid samas ei täheldata probleemi ebavõrdses kohtlemises (Laineste et al., 2011, 4-13). Uuringutest on võimalik järeldada, et diskrimineerimine või halvasti

kohtlemine leiab Eestis aset pigem avalikus ruumis, mis väljendub näiteks ebameeldivates väljaütlemistes, raskematel juhtudel tõuklemises ning harvadel juhtudel füüsilises vägivaldas (Forsel et al 2012, 32, Kallas et al., 2014, 11). Mõistmaks ühiskonnas toimuvaid protsesse ning inimeste taju ja tunnetust, viiakse perioodiliselt läbi ühiskonna integratsioonimonitooringuid. Viimane sellesisuline monitooring toimus 2017 aastal, millest selgus, et teisest rahvusest inimesed tunnevad või tajuvad Eesti ühiskonnas **ebavõrdsust** kõikides integratsioonimonitooringu analüüsi valdkondades, s.o ühiskond (k.a poliitika), kultuur, töö, haridus. Oluline on märkida, et teisest rahvusest elanikud viibivad olulise osa ajast omaenda keelekeskkonnas ning kokkupuuted teisest rahvusest inimestega toimuvad koolis, tööl või avalikus sfääris, kuid muul ajal on minimaalsed (Eesti ühiskonna...2017, 87-99). Siinkohal on oluline mõista, et integratsioonimonitooring ei keskendu moslemikogukonnale, vaid kõikidele Eesti ühiskonnas olevatele teisest rahvusest inimestele. Vaatamata sellele loob analüüs ettekujutuse, kuidas teisest rahvusest inimesed, s.h üks osa moslemikogukonnast, Eesti ühiskonnas end tunneb ja tajub.

Võttes aluseks töös kasutusel oleva radikaliseerumise definitsiooni ning esimeses peatükis välja toodud TTSRL ning Veldhuid ja Stauni välja töötatud mudelites erinevad juurpõhjuste valdkonnad, s.o poliitilised, kultuurilised, majanduslikud, ühiskondlik samastumine ja võrgustiku dünaamika tingimused, komponeeris töö autor kokku võimaliku radikaliseerumistingimuste mudeli (vt tabel 1). Pärast juurpõhjuste mudeli kokku komponeerimist, lähtudes esimeses peatükis välja toodud põhimõttest, et radikaliseerumise juurpõhjuste tuleb uurida vastava riigi kontekstis, sisustas töö autor juurpõhjuste Eesti ühiskonnas. Akadeemilises kirjanduses ei valitse ühtset seisukohta juurpõhjuste osas (Dzhekova et al 2016, 6), mistõttu on riigil õigus ise otsustada, millised võivad olla ühiskonnas radikaliseerumist soodustavad juurpõhjuste (Odorfer 2015, 16-21). Veldhuis ja Staun juurpõhjuste mudelit on kohaldatud Bulgaaria ühiskonna tingimustele ning selle abil uuritud potentsiaalseid radikaliseerumise juurpõhjuste sealsete vähemuskogukonna noorte näitel (Alexieva 2016). Seega soovibki töö autor kohaldada juurpõhjuste mudelit Eesti oludele, kuid mitte selle täies ulatuses, vaid valitud valdkondades. Seega sisustas autor juurpõhjuste Eesti konteksti ja moslemikogukonna eripära arvestades. Kuna tegemist on radikaliseerumise juurpõhjustega, on oluline uurida just nende esinemist ühiskonnas vähemuskogukonna näitel. Kuna suhtelise ilmajäetuse katavad suuremal või vähemal määral teised magistrیتöös välja valitud tingimused, ei käsitleta seda eraldi. Samuti on magistrیتööst kõrvale jäetud mõlemas alusuuringuses sisalduv isikuga otseselt suhestuv individuaalne tase.

Sellise taseme uurimine eeldab juba radikaliseerunud isiku analüüsimist, mida käesolevas töös ei tehta varemtoodud põhjustel (vt peatükk 1.3). Lisaks eeltoodule jäetakse uurimusest välja ka spetsiifilised päästiksündmused, kuna need on samuti individuaalsed.

Tabel 1. Radikaliseerumise juurpõhjused

Radikaliseerumise juurpõhjus	Tunnus	Kirjeldus
Poliitilised tingimused	<p>vähemuskogukonna teke (siht)riigis</p> <p>poliitiline diskrimineerimine</p> <p>enamuskogukonna välispoliitika või kaitsepoliitika</p> <p>paremäärmusluse tõus/parempoolsete erakondade tõus ühiskonnas</p>	<p>tulenevalt (siht)riigi tegevustest tekivad vähemuskogukonnal enamuse vastu kaebused/nõudmised (s.h etniline konflikt, hüved võrreldes enamusega, mošee)</p> <p>vähemusgrupi piirangud riiklikus poliitikas osalemiseks (näiteks erakondade keelustamine)</p> <p>poliitilised huvid vähemuskogukonna päritoluriigiga seonduvalt (näiteks osalemine sõjalistes operatsioonides päritoluriigis)</p> <p>motiveeritud immigratsioonivastasusest ja islamofobiast, levitatav ideoloogia põhineb rassil või mõnel muul grupiviha vormil/erakondade poolt edastatav sõnum(id) ei ole ise vägivaldsed, kuid võivad kaasa aidata ideoloogia pooldajate radikaliseerumisele.</p>
Kultuurilised tingimused	<p>tundmus kultuurilise/religioosse identiteedi ohustamise kohta</p> <p>kaksikidentiteet</p>	<p>ühiskonnas konflikt vähemuskogukonna ja enamuskogukonna väärtuste ja kultuuri vahel/üle (riik üritab kehtestada oma väärtusi teise kultuuri kuuluvate inimeste üle)</p> <p>sisserändajad tajuvad, et enamuskogukonna liikmed ei soovi neid ühiskonnas vastu võtta (näiteks tulenevalt religioosest erinevusest)</p> <p>religioossele identiteedile võib lisanduda (siht)riigile omane identiteet</p>
Majanduslikud tingimused	tööhõivealane diskrimineerimine	vähemuskogukonna liikmete (hea) kvalifikatsiooni olemasolu, kuid kogevad tööjõuturul kõrvalejäetust

	usaldamatus riiklike institutsioonide vastu	võrdsete võimaluste puudumine riiklikes institutsioonides, tööturul, hariduses
Ühiskondliku samastumise tingimused	emakeelne haridus tavad paralleelühiskondade teke	Oluline päritoluriigi identiteedi säilitamise seisukohast, samas on heaks katalüsaatoriks keeleline erinevus ühiskonnas etnilise konflikti tekkeks päritoluriigi identiteedi säilitamine läbi identiteedile (näiteks religioossele identiteedile) sobiva riietuse kandmine. vähemuskogukond elab uues sihtriigis oma keele ja kultuuriruumis, mis tingib situatsiooni, kus uue ühiskonna traditsioonid, väärtused, normid ei oma tähtsust
Võrgustiku dünaamika	internet mošee (kultuurikeskus) lähedaste roll	suhtlemine isikutega, kes on inspireeritud äärmuslikest ideoloogiatest propaganda levitamine radikaalse imaami tegevus mõjutustegevus

Koostatud töö autori poolt Bali (2013); Gurr (2000); Wilner, Duboulouz (2010); Breirich, Botok (2009); Al Raffe (2013); Piazza (2009); Gomez et al (2011); Bhui, Ibrahim (2013); Huntington (1996); Murshed, Pavan (2011); Verdugo, Mueller (2009); Knapton (2014) põhjal

3. MEETOD

Käesolev magistritöö on juhtumiuuring, milles on kasutatud andmekogumise meetodina pool-struktureeritud intervjuud, mida toetab ankeetküsitlus. Juhtumiuuringut on antud teema kontekstis sobilik kasutada, kuna juhtumiuuring annab võimaluse keskenduda uuritavale nähtusele selle keskkonnas ning kohandada kogu uuringu vältel töö uurimisküsimusi vastavalt uuritavale materjalile (Yin 2003, 1). Pool-struktureeritud intervjuude käigus kogutud informatsiooni analüüsimisel kasutati kvalitatiivset tekstianalüüsi meetodit (Lagerspetz 2017, 207).

Empiirilises analüüsis otsitakse vastuseid kahele järgnevale uurimisküsimusele:

- Kuidas avalduvad radikaliseerumise juurpõhjuste väline ja ühiskondlik tasand Eesti islamikogukonna kogemuse ja nendesse Eesti ühiskonnas oleva suhtumise näite pinnalt?
- Millised aspektid Eesti ühiskonna toimimises ja vastastikku löimituses võivad potentsiaalselt soodustada radikalismi teket?

Töö autori poolt on teaduskirjanduse põhjal komponeeritud radikaliseerumise juurpõhjuste raamistik (vt tabel 1), mis võimaldab analüüsida Eesti juhtumit ja vastata püstitatud uurimisküsimustele. Pool-struktureeritud intervjuude toetamiseks viidi läbi ankeetküsitlus. Ankeetküsitlus (lisa 1) viidi läbi *online* ning oli lisaks eesti keelele tõlgitud ka vene ja inglise keelde, küsitlus oli anonüümne. Ankeetküsitluse koostamisel lähtuti komponeeritud radikaliseerumise juurpõhjuste raamistikust ning küsitluse eesmärk oli välja selgitada moslemikogukonna liikmete taju Eesti ühiskonnas. Ankeetküsitluse koostamisel konsulteeriti lisaks Tallinna Ülikooli lektori Tanja Dibou'ga. Ankeetküsitlus edastati kogukonna liikmetele kogukonna kõneisikute kaudu. Arvestades küsitlusele vastajate hulka (kokku 9 eestikeelset vastust, 5 ingliskeelset vastust ja 2 venekeelset vastust), ei ole võimalik teha laiapindseid järeldusi ega üldistusi konkreetsete vastuste sisu osas, kuid saadud vastuseid võib lugeda

oluliseks indikatsiooniks peamistest teemadest, mis näitavad kuidas kogukonna liikmed end Eesti ühiskonnas tajuvad ja tunnevad ning millised on nende arvates valupunktid tänases ühiskonnas. Sellisena on ankeetide vastused ikkagi **sisendiks** intervjuudele, et uurida seal üles kerkinud teemasid lähemalt.

Töö autor mõnab, et koostatud ankeetküsitlus oli mahukas, kuid see oli vajalik, et olla sisu poolest ülevaatlik selgitamaks töö jaoks välja asjaolusid moslemite kogukonna kohta. Ankeetküsitlus oli muudetud vastajate jaoks võimalikult lihtsalt käsitletavaks. Selles olid nii valikvastustega küsimused, avatud küsimused kui ka võimalus esitada vastaja enda nägemus lõimituse kohta Eestis. Muuhulgas anti vastajatele võimalus oma arvamuse avaldamiseks teemal, mida teha paremini moslemite lõimiseks ühiskonda.

Põhjuseid, miks ankeetküsitluse vastajate hulk tagasihoidlikuks jäi, võib autori hinnangul olla erinevaid. Lisaks ajalisele piiratusle (küsitlus viidi läbi pisut rohkem kui 1 kuu jooksul) ilmnisid teised ehk isegi olulisemad põhjused. Ühelt poolt on teadmine moslemikogukonna olemasolust Eesti ühiskonnas esile tõusnud seoses maailmas toimuvate globaalsete sündmustega. Näidetena võib välja tuua erinevad terrorirünnakud Euroopas, mida laiemalt seostatakse moslemitega ja mis teeb kogukonna liikmed paratamatult ettevaatlikuks ja sunnib isoleeruma. Lisaks on Euroopat hiljuti tabanud rändekriis (2015), mille lahendamises osaleb ka Eesti selle käigus võetud rahvusvaheliste kohustustega. Ka siin on avalikkuses lihtne tekkima seos massiimmigratsiooni ja moslemite vahel. Teiselt poolt saab välja tuua töö autori telefonivestluse praktiseeriva moslemiga, kes väljendas oma arvamust järjekordset moslemeid ja moslemikogukonda puudutava uuringu osas järgnevalt: „kõik uurivad praegu moslemeid, laboriroti tunne hakkab tekkima, enam ei jaksa erinevatele küsitlustele kogu aeg vastata, meil Eestis on väga väike kogukond“. Saadud vastusest on võimalik järeldada, et moslemid ja kogukond tervikuna on erinevate uuringute poolt ära kurnatud või siis on pideva tähelepanu all olemine muutunud neile ebamugavaks. Veel ühe võimaliku versioonina on võimalik välja tuua kogukonnas toimuvad või toimunud poliitilised arengud. Omamata konkreetset teadmist nende arengute tagamaadest, on need aga ilmselt piisavalt mõjukad olnud, kuna vähemalt üks praktiseeriv moslem, keda töö autor eksperdiks palus, keeldus eksperdina osalemisest just eelpool viidatud arengutele viidates.

Kuna Eesti moslemikogukonna kohta on avalikult kättesaadavat materjali suhteliselt vähe, kogus

töö autor kogukonna kohta täiendavat informatsiooni ekspertintervjuudel. Lisaks ankeetküsitlusele kasutati vajaliku informatsiooni saamiseks ka pool-struktureeritud intervjuusid (vt lisa 3 ja 4). Kokku esitati e-maili teel ekspertintervjuu palve 14-le potentsiaalsele eksperdile, kellest 9 andsid nõusoleku intervjuuks. Magistritöösse valiti eksperdid kahes vaates. Ühelt poolt valiti eksperdid, kellel on teadmine ja kogemus seonduvalt moslemikogukonnaga, teiselt poolt eksperdid, kellel on lisaks teadmistele moslemikogukonna kohta, teadmised Eesti ühiskonna suhete kohta moslemitesse ja moslemikogukonda ning oskus ühiskonda ja selles esinevaid protsesse analüüsida. Lähtuvalt sellises jaotusest ning ankeetküsitlusel selgunud indikatsioonidest, koostati pool-struktureeritud intervjuu küsimustik. Intervjuude kestvus oli alates poolest tunnist kuni kahe tunnini. Ekspertide valikul arvestati muuhulgas Tallinna Tehnikaülikooli dotsendi Holger Mölder'i soovitusi. Intervjuude käigus selgitati välja osalenud ekspertide eelistused anonüümsuse osas. Nõnda kujunes reaalsuses situatsioon, kus osa eksperte palus anonüümsust ja teise osa ekspertide jaoks ei olnud anonüümsus oluline, siis käsitletakse magistritöös kõiki eksperte anonüümsetena. Eristamaks analüüsis anonüümsete kogukonna ekspertide ja ühiskonna ekspertide seisukohtasid, tähistatakse järgnevalt kogukondliku vaate esindajad Ek1; Ek2 jne ning ühiskondliku vaate esindajad Eü1; Eü2 jne.

Töös kasutatava empiirilise uuringu läbiviimise osas on võimalik lisada eelnevale veel nüansse, mis seonduvad raskusega töö kirjutamisel. Radikaliseerumise valdkond on killustunud nii akadeemilises kirjanduses kui ka praktikute vaates. Teemana on radikaliseerumine Eesti ühiskonnas veel vähetuntud ja tunnetuslikult sensitiivne. See võib omakorda panna uuringute käigus vastajad ebamugavasse olukorda s.o kas vastata ausalt või vastata „õigesti“. Lisaks osutus kogukonnaga kontakti saamine või loomine keerukaks, hoolimata suurtest pingutustest. See aga omakorda muudab indikatsioonina väärtuslikuks ankeetküsitluse käigus kogutud andmed moslemite taju ja tunnetuse kohta nende elust Eesti ühiskonnas.

4. TULEMUSTE ANALÜÜS

Magistritöö viimases peatükis analüüsib töö autor pool-struktureeritud intervjuude ja toetava ankeetküsitluse käigus kogutud informatsiooni. Analüüsi esimeses peatükis (4.1) käsitletakse informatsiooni, mis saadi intervjuude käigus moslemikogukonna kohta. Teiste peatükkide struktuur tugineb radikaliseerumise juurpõhjuste tabelile (vt tabel 1). Peatüki lõpus esitatakse järeldused ja vastavasisulised poliitikasoovitused.

4.1. Moslemikogukond ja ühiskond

Nagu teises peatükis on välja toodud, ei ole avalikest allikatest leitav informatsioon moslemikogukonna suuruse kohta objektiivne. Hinnanguliselt võib moslemite koguarv erinevate arvamuste kohaselt jääda 2000-3000 (Ek2) inimese või 3500-4000 inimese (Ek4) vahele. Siia hulka on arvatud ka alaealised lapsed ehk kui 2011.a. rahvaloendusel loendati alaealisi lapsi alates 15-ndast eluaastast, siis hinnangutes tänase kohta on selle numbri hulka arvatud ka alla 15 aastased lapsed (Ek4) või siis 4000-5000 (Ek3) vahele. Tänapäevane moslemite arvukus on Eestis tõusmas ja seda suuresti tulenevalt globaalsete sündmuste mõjust (*„Reedesel palvustel osalejate arv on kasvanud just välismaalaste arvelt” (Ek4); „Kogukond kasvab tänu EL liikmelisusele, /.../ pagulaskriisile, /.../ ebakindlale olukorrale Lähis-Idas, mis toob nii poliitiliselt tagakiusatud kui samuti segaperede liikmed siia turvalisemasse keskkonda, (Ek3)*). Kogukonna ühte osa on võimalik määratleda kui etnilist kogukonda (Ek1), tegemist on inimestega, kes on siia jäänud Nõukogude Liidu ajast (Ek3) ja kes tõenäoliselt määratlevad end pigem läbi vene keele ja seega ka läbi vastava kogukonna. Kogukonna teise poolde lisanduvad välismaalased (välisüliõpilased, välistöötajad jne) (Ek3), kes pärinevad erinevatest riikidest ning kellel on sellest tulenevalt teistsugused arusaamad religioonist (*„välismaalastel /.../usuarusaamad teistsugused (Ek4)*), võrreldes ajaloolise kogukonnaga. Lisaks neile kuuluvad kogukonda veel konvertiidid, kes ei ole ainult eestlased (Ek2). Eeltoodu kokku tingib situatsiooni, milles etnilise (ajaloolise) kogukonna liikmed eelistavad jääda islami juurde, mida nemad õigeks peavad (Ek1) ning mis ei pruugi

kokku langeda välismaalaste eelistuse või arusaamadega religioonist. Lisaks on avaldanud kogukonnale mõju avalik huvi kogukonna rahaasjade vastu (Ek3), mis on endaga kaasa toonud ebameeldivusi. Mööda ei saa vaadata kogukonna sisemise ühtsuse puudumisest („*varem oli ju niiviisi/.../ šiidiid ja sunniidid palvetasid koos, naised ja mehed ühes ruumis /.../ seda täna enam ei ole*” (Ek1)) ning seoses keeleliste erinevustega kogukonnas sees („*keeleprobleem pärsib koostööd kogukonna erinevast rahvusest inimeste vahel*” (Ek2)), on muutunud omavaheline suhtlemine oluliselt keerulisemaks või teatud hetkedel praktiliselt võimatuks. Eelpool välja toodud ühiskonnast tingitud mõjutused, kogukonnas aset leidnud arengud ning väliskeskkonnast tulenevad globaalsed mõjud, on loonud ekspertide arvamuse kohaselt olukorra, milles moslemikogukond on pigem sulgunud. Teisalt on eelpool kirjeldatud vastandumine omakorda kaasa toonud kogukonna sisemise lõhenemise („*kogukond on minu arvates pigem polariseerunud*” (Ek1)). Lisaks juba eelpool tuvastatud mõjudele, võivad suure tõenäosusega kogukonnale mõju avaldada ka tegurid, mille suurust ja ulatust ei ole täna veel võimalik väga hästi ette prognoosida või hinnata. Üheks selliseks prognoosimatuks mõjukuks võib olla Kultuurikeskuse asukoht („*möödunud novembrist läheb sealt mööda trammitee /.../tähendab, et ta on nähtaval /.../ nädala lõpus seinajoonistamine/.../reaktsiooni me näeme/.../ Varem on ka kirikute ustele 666 joonistatud või oinapäid kiriku aknast sisse visatud, ei maksa üle reageerida, no juhtub. Kuid seal /.../ äkki on vihakuritegu*” (Ek4)).

Ekspertarvamuste kohaselt võib moslemikogukonna suhestumise Eesti ühiskonnaga põhimõtteliselt jagada kolmeks. Esiteks inimesed, kes suhtuvad moslemikogukonda neutraalselt või pigem ei pane tähele, et Eestis üldse on moslemikogukond (Ek3). Iseenesest on tegemist suhteliselt väikesearvulise vähemuskogukonnaga. Teiseks ühiskonna osa, kes peavad moslemeid võõraks, neil puudub kogemus moslemitega ning pigem suhtuvad kartlikult või eemalehoidvalt (Eü6). Kolmandaks ühiskonna osaks saab lugeda äärmuslikult meelestatud inimesed, kes lähtuvad narratiivist või retoorikast, et kõik moslemid kui sellised on halvad („*Rootsis vägistatakse ja tapetakse inimesi keset päeva kirveste ja rekkatega*” (Eü5)) või islamikogukonda nähakse ohuna Eesti ühiskonnale („*jutt käib täiesti irratsionaalsest hirmust, järsku on meil siin mingi kogukond, kes hakkab meie suhtes agressiivselt käituma /.../see on muidugi absurd*” (Eü7)). Põhimõtteliselt on võimalik oletada, et just selliste vaadete mõju võib kajastuda moslemite arusaamades enese identiteedi ohustamise kohta. Kuigi võib eeldada, et eelpool toodud narratiivist või retoorikast lähtuvaid inimesi on ühiskonnas suhteliselt vähe, on nende avaldused ja väljaastumised leidnud avalikkuses laia kõlapinda. Sellest tulenevalt on nad väga

nähtavad ja kuuldavad. See võib omakorda kaasa tuua taju, milles tuntakse moslemi identiteedi ohustamist (*väljavõtte ankeedist*).

Teisalt leiab mõni ekspert, et Eesti ühiskond pole omaks võtnud mitte ühtegi usugruppi, mitte ainult moslemikogukonda, kuna riigil puudub ühtne religioon (*Eesti ühiskond ei ole omaks võtnud mitte ühtegi usulist gruppi /.../põhjusel, et Eesti on sekulaarne riik /.../ühiskond on ignorantne (Ek1)*). Teisalt ei ole ühiskond moslemikogukonda omaks võtnud just tavakodaniku tasemel, suhtluses riigiga probleeme ei ole esinenud (Ek2). Vastupidise ekspertarvamuse kohaselt on pigem tavakodanik moslemikogukonna omaks võtnud (Eü8), kui seda on riik või ühiskond. Niivõrd vastandlike ekspertarvamuste põhjal võib oletada, et kogukond ja ühiskond mõistavad üksteist erinevalt. Samas jälle võib vastandumise taandada ka inimese kogemuse tasandile, mis võib olla suhtlemises moslemitega kas positiivne või negatiivne.

Eesti ühiskonnas esineb rassi ja võõraviha, kuid ekspertide hinnangul ei erine see või ei ole teist sugusem võrreldes meie naaberriikidega (*"igal pool on olemas mingisugused grupid, kes püüavad võõraviha õhutada"* (Eü6)). Käesoleval hetkel ei ole rassi või võõraviha konkreetselt kaasa toonud massilist, näiteks teise nahavärvi või võõrkeelt kõnelevate inimeste ründamist (*„hetkel ei ole meil rünnatud ka teisitimõtlejaid"* (Eü7)). Vastupidiselt ekspertarvamusele saab värske näitena tuua juhtumi, mis ületas novembri lõpus 2018.a. uudiskünnise, milles räägiti, kuidas Stroomi rannas loobiti inglise keeles rääkivat naist kividega. Sellise teo ning ekspertide hinnanguid toetab „Rassi- ja võõravimm Eestis” 2007.a. uuring, milles nähtub, et eestlased on vähem sallivad teiste suhtes ning tõrjuv suhtumine esineb sisserändajatesse ja kultuurierinevustesse. Teistsuguste inimeste ründamist on uuringus selgitatud ebakindluse tundega, mis on seotud globaliseerumise ja sellega kaasnevate protsessidega (näiteks ränne) (Laineste et al., 2011, 10).

4.2. Kultuurilised tingimused

Ekspertide hinnangul on Eesti moslemikogukonnas väga palju erinevaid identiteete, kuna kogukond Eestis on ühelt poolt väike, teiselt poolt kuulub sinna palju erineva päritoluga inimesi (*„Islam ise on niivõrd killustunud, rahvusmoment on taustaks"* (Ek1)). Sellest tulenevalt on võimalik väita, et Eestis puudub ühtne või üks moslemi identiteet (Eü8), (*„varieerub erinevate*

inimeste puhul /.../ oleneb sellest, kuidas ja kellena keegi identifitseerib” (Ek2)). Identiteeti seostatakse nii moslemiks olemise kui ka ühiskonnaga laiemalt, milles omab olulist rolli inimese enda identifitseerimine. Moslemikogukonna liikmed määratlevad end pigem moslemina, sõltumata olukorrast või siis ei pruugi enese määratlemine läbi identiteedi neile oluline olla (*väljavõte ankeetküsitlusest*). Seega taandubki kõik inimese enda identifitseerimisele.

Esimeses peatükis käsitletud sotsiaalse identiteedi teooria kohaselt võib ühel inimesel olla mitmeid identiteete s.h religioosne identiteet, millele lisandub näiteks uuele (siht)riigile omane identiteet. Seega langeb selline seisukoht kokku eelpool väljatooduga. Samas esineb ka eeltoodust teistsugust arvamust, et ei ole võimalik olla üheaegselt moslem ja mitte-moslem (*„Eesti ühiskonnas võiksid moslemid tajuda end moslemitena” Ek2*). Sellist lähenemist saab tõlgendada kui konservatiivset mõtteviisi Eestis. Võrreldes Euroopas toimuvate Islami arengutega, mille käigus muutub religioon pigem euroopalikule mõtteviisile sarnasemaks, samal ajal kaugenedes Islamimaades olevast (Allievi 2009, 9-12).

Tulenevalt Eestis olevast liberaalsest elukorraldusest on kõigil moslemitel võimalik usku praktiseerida (*„ühiskond ei takista Eestis elaval moslemil end moslemina identifitseerida ega takista tal ka täitmast oma usukohustusi” (Ek2)*) ja soovi korral talle sobival viisil arvamust avaldada. Islam ei ole Eestis keelustatud religioon. Lähtudes kogukonda kuuluvatest inimestest, siis ajaloolise kogukonna esindajate järeltulijatel on võimalik muutuda kas ilmalikuks või pöörduda tagasi usu poole talle sobival ajal (*„järeltulijad tahavad, muutuvad täiesti ilmalikeks, kuid oma juurte juurde naastes on ka vanematest palju usklikumad” (Ek 3)*) Identiteedi ohustamise osas nähtub erinevaid arvamusi. Osa eksperte on arvamusel, et kuna Eesti ühiskonnas saab vabalt usku praktiseerida, ei tohiks moslemitel selles osas probleeme tekkida, lisaks toetavad sellist käsitlust ka vastused eestikeelsetest ankeetidest. Sarnast seisukohta toetasid ka enamuses inglise keelsetele ankeetidele vastajad, välja arvatud väikese erandiga, kus toodi välja rassism kui ühiskonnas moslemi identiteeti ohustav nähtus. Venekeelsetes vastustes markeeriti ära ühiskonna üldine vaenulikkus moslemite suhtes, lisaks islamofobia ja võõravaha. Vastupidise seisukohana saab välja tuua, et moslemid ise saavad enda identiteeti ohustada näiteks olles mitte piisavalt hoolas oma usukohustusi täites või minnes tööle sellisesse kohta, kus töö iseloomust tulenevalt ei ole võimalik oma usku praktiseerida (*„võib inimene oma moslemi-identiteedi ohtu seada, kui ta paneb end tingimustesse, kus ta ei saa oma usku praktiseerida, näiteks teatud töökohad või laseb end mõjutada islamist erinevate tavade ja põhimõtetega*

täidetud keskkonnast” (Ek2). Identiteedi ohustamisena tajutakse lisaks ühiskonnas järjest agressiivsemaks muutuvat poliitilist retoorikat või ebaseeldivaid väljaütlemisi moslemite või Islami kohta, millega luuakse narratiiv, milles kõik moslemid on halvad („islamofobne retoorika: kõik moslemid on terroristid /.../aetakse igasugust suvalist jura islami teemal” (Eü8). Selline narratiiv tekitab ilmselt vähemuskogukonna liikmetes tunde või taju, et nad ei ole Eesti ühiskonda oodatud ning nendesse suhtutakse halvasti. Vaadates laiemalt Euroopa avalikku ruumi esineb ka seal moslemite suunal halba retoorikat, mis üldjoontes võib tekitada ühiskonnast tõrjutust, mis omakorda võib soodustada radikaliseerumise tekkimist.

4.3. Poliitilised tingimused

Eestis ei ole klassikalist mošeed, kuid selle üle on toimunud erinevaid avalikke diskussioone. Kogukonna liikmete nägemuses võiks olla Eestis mošee, kuid samas on olemas kultuurikeskus, mis liikmete hinnangul toimib samadel alustel nagu mošee, kuid ei näe füüsiliselt selline välja (*väljavõte ankeetküsitlusest*). Samas võib täheldada ka arvamusi, et kui ühiskonnas on kirikud, siis miks ei või olla mošeed. Kui ühiskonnas on kirikud ning mošeed ei ole, näitab see riigipoolset hoolimist kodanikest, kuid selline hoolimine on valikuline (*väljavõte ingliskeelsest ja venekeelsest ankeetküsitlusest*). Siit on võimalik välja lugeda ühelt poolt selgelt eristuvat indikatsiooni ebavõrdse kohtlemise osas, teiselt poolt välismaalaste hinnangut Eestile. Ekspertide nägemused mošee võimalikkusest ühiskonnas on erinevad. Ühed eksperdid arvavad, et päris mošee (s.o koos oma füüsilise välimusega) Eestis ei muudaks sisuliselt mitte midagi, tegemist oleks n.ö „kirikuga”, mida tegelikkuses ühiskonnas tähele ei pandaks (Eü6; Eü7). Need väited eeldavad automaatselt religiooni kuulumist inimese privaatsfääri, nii nagu Lääne ühiskondades tavaks. Samas esineb ka väga äärmuslikke seisukohti, mille kohaselt mošeed Eestisse ehitada ei tuleks või ei tohiks („*Sealt see Lasnamäe ebatsensuurne väljend ju Süüriasse saadetigi*” (Eü5), kuna see võib kujutada ohtu siseturvalisusele ja julgeolekule. Samuti nähakse mošeed, kui potentsiaalset soodsat pinnast erinevate probleemide s.h radikaliseerumise esilekerkimiseks (Eü5). Seevastu ohtlikuks muutub debatt mošee vajalikkuse või võimalikkuse ümber ühiskonnas siis, kui teemat kajastatakse moonutatult või kallutatult (Eü8). Selline teguviis võib kaasa tuua vägivalla. Avalikud arutelud mošee ümber peaksid olema võimalikult objektiivsed ja ilma kallutusteta, kuna võib eeldada, et suur osa inimestest ei mõista mošee olemust („*neil ongi*

ettekujutus, et ehitatakse mošee /.../ kolmsada mošeed ja siis jookseb pool Saudi-Araabiat siia ja tapavad meid ära ,, (Ek1)).

Läbi viidud küsitlus kogukonna hulgas andis napi, aga selge indikatsiooni, et kogukonna liikmed ei ole käesoleval ajahetkel huvitatud aktiivsest poliitilisest tegevusest. Pigem piirduakse lihtsalt päevapoliitikaga seotud uudiste lugemisega, s.h uudistega, mis on seotud moslemite ja globaalsete poliitiliste sündmustega (näiteks sõda Süürias). Kuigi kogukonna liikmed ei soovi olla poliitiliselt aktiivsed (vähemalt see osa, kes ankeetküsitlusele vastas), kerkis nii ankeetküsitlusest kui ka ekspertintervjuudest esile ühiskonnas tegur, milleks on islamofobne retoorika. Pigem on retoorika teravik küll suunatud põgenike vastu (asüül) (Ek1), kuid see võib mõjutada ka mingil määral kohalikku kogukonda, kuna moslemid Eestis ei ole ainult põgenikud, vaid ka välisüliõpilased või välistöötajad. Selgelt edastatakse selliste sõnumitega kujutlust, et võõraid Eesti ühiskonda ei soovita. Sellise retoorika edastamine toetub küll globaalsetele sündmustele, kuid poliitiliste väljaütlemiste puhul kipub hirm olema see, mida seoses vähemustega ühiskonnas levitatakse. Hirm seoses vähemustega või vähemuste ees tekib kogemuse puudumisest („ootame kontakti tulnukatega”(Eü7)). Kuigi teistsuguste inimeste ründamine või nende kallal vägivaldsemine pole levinud, on meil mõned üksikud häirivad juhtumid esinenud, näiteks Vao keskuse süütamine (Eü7). Eesti ühiskonnal ei ole olulist kogemust väga erinevate gruppide omaksvõtmisega („Eesti ühiskond isegi ei tea, kes on moslem, kes on juut, mida nad usuvad” Ek1). Sellest on tuletatav ka ühiskonnas järjest kasvavaks trendiks kujunenud äärmusliku propaganda levik, mille argumentatsioon pärineb pigem välisriikidest, kui tugineb kohalikele oludele (Eü7).

Moslemikogukond võiks ühiskonnas nähtavamal olla. Suurem nähtavus võiks mõjutada inimeste arvamust moslemite suhtes positiivsemaks, kuna paljudel puudub otsene kogemus moslemitega (Ek2). Samas esineb ka vastupidiseid ekspertarvamusi, mille kohaselt tänane moslemikogukond ei ole ühiskonnas nähtav (Ek1), ega soovikski olla pideva tähelepanu all ja olla nähtav või muutuda ühiskonnas nähtavamaks (Ek3). Sellise vastuolu tekkimist võib ilmselt taaskord selgitada globaalsete sündmustega, mida seostatakse tihtipeale moslemitega. Sellest tulenevalt on moslemid kõrgendatud tähelepanu all, mis ei pruugi meeldiv olla. Teisalt võib tõlgendada vastuolu sooviga järgida usku privaatelt ning mitte olla tähelepanu keskpunktis. Võimalike versioone, miks selline vastuolu on tekkinud, võib olla mitmeid.

Vaadeldes ühiskonnas mitte-moslemite radikaliseerumise võimalust, siis ekspertide hinnangul on see võimalik situatsioonis, kus pannakse toime mõni vägivaldtegu näiteks naiste vastu, kes ei ole moslemid (*„agressiivne käitumine, reaalne kahjutöö/.../ eriti vägivald naiste vastu, konkreetset kabistamised kontsertidel /.../ need on tõestatud (Eü7)*). Kokkuvõtlikult toimub mittemoslemite radikaliseerumine siis, kui pannakse toime vägivaldteod, s.h haavatavate gruppide suhtes. Millistel põhjustel sellised teod toime pannakse või näiteks naiste grupiviisilised ahistamised ühiskonnas aset leiavad, vajab eraldi analüüsi.

Ekspertintervjuude käigus selgus, et Eestile kohaldub potentsiaalse radikaliseerumise tingimusena hübriidkonflikt (*„näiteks vähem sõbralik naaberriik. /.../meil on siin tšetšeen, kes sooritab mingisuguse asja, hüüab oma hüüdlauseid ja tungib kellelegi kallale, kes on saanud selleks käsu hoopis mujalt/.../pealik Kadõrovilt näiteks” (Ek4)*), mis võib olla mingi suurema agenda või eesmärgi osa.

4.4. Majanduslikud tingimused

Majanduslikes tingimustes, mis seonduvad töökohtadega või konkurentsiga töajuturul, ei nähta probleemi. Laiemas pildis tuntakse või tajutakse, et ajuturul on kõigile tagatud võrdsed võimalused. Pigem on olnud tagasiside ajokohal positiivne ning ajoolast kiusamist, mis oleks seotud moslemiks olemisega, ei ole esinenud (väljavõte eestikeelsest ankeedist). Arvestades Eesti ühiskonna suurust, tuleks ekspertide arvates avalikuks ajoolane kiusamine või tõrjutus, mis oleks seotud moslemiks olemisega (Ek1).Tulevikuvaates võivad ühiskonnas probleemid esile kerkida siis, kui tekivad n.ö getod, kuhu on koondunud teatud elatustaseme (pigem madala elatustasemega) inimesed ja kus valitseb ka suur tööpuudus (Eü7). (*„97% moslemitest radikaliseerub mitte-religioossetel põhjustel. Seal on taga mingisugused poliitilised, majanduslikud või muud põhjused” (Eü8)*).

Vastupidiselt eelnevalt väljatoodule tugineb töö autor 2017.a. Integratsioonimonitoringule millest nähtub, et Eestis elavad teisest rahvusest inimesed on kuulnud või kogunud, et tööelus on rahvuse või emakeele tõttu kedagi eelistatud. Selline olukord pole võrreldes 2015 a seisuga muutunud (Integratsioonimonitoring 2017, 82). Siinjuures tuleb tähele panna, et

Integratsioonimonitooring ei keskendu moslemite uurimisele vaid nende uurimisvaldkond on oluliselt laiem, kuid annab aimu suhtumisest teisest rahvusest inimestesse. Märkimist väärib veel asjaolu, et eestlastel on parem positsioon töajoturul, võrreldes teiste rahvustega s.h venekeelsetel elanikel (*ibid*, 50). Arvestades välja tulnud erisust ekspertide hinnangu ja uuringu vahel, vajab radikaliseerumise tingimuse kontekstis sügavamat uurimist teisest rahvusest moslemite ja Eesti töajoturul oleva vahekorra osas.

4.5. Ühiskondliku samastumise tingimused ja võrgustiku dünaamika

Integratsioonimonitooringu põhjal on võimalik öelda, et eestlaste hoiakud venekeelse õppe osas on muutunud s.o venekeelset (põhi)hariduse andmist ei peeta enam vajalikuks ja ühtlasi ei toetata venekeeles (emakeeles) õppimist ja seeläbi kultuurilise identiteedi säilitamist (Integratsioonimonitooring 2017, 40). Lähtudes eelpool väljatoodust, et osa moslemikogukond määratleb end läbi venekeelse identiteedi ning tuginedes ankeetküsitlustes väljatoodule joonistus vastustes välja sarnane vaade. Eestikeelsetes ankeetides ei peeta oluliseks asjaolu, kui riik muudab kõik haridust pakkuvad asutused eesti keelseks (*väljavõte eestikeelsetest ankeetidest*). Antud küsimuses on riik jõupositsioonil ning arvestades, et Eesti on rahvusriik, esineb siin võimalik soodus pinnas radikaliseerumise tekkeks. Kindlasti vajaks see teema edasist uurimist ja arutelu, kuid magistritöö ette antud maht seda ei võimalda.

Ekspertarvamuste kohaselt on riigi seisukohalt oluline teada, millise religioosse arusaamaga on jutlustaja, kes viib kultuurikeskuses läbi palvusi (*„niikaua kuni me ei lase tekkida wahhabiitlikel jutlustajatel“* (Eü7)), et vältida võimalike radikaliseerumisilmingute esilekerkimist. Lisaks tuleb laiemalt vaadata ühiskonnas olemasolevat eestikeelset kirjandust seoses Islamiga. Ekspertide hinnangul on Eestis islamialased teadmised puudulikud (Ek1; Ek2). Ühelt poolt just konvertiitide seas, sest neil *„võib olla raske tajuda piiri konservatiivse islami ja äärmusliku islami vahel/.../piir väga õhuke, kus inimene konservatiivsest islamist äärmuslusse üle võib minna“* (Ek2), teisalt puudub ühiskonnas islamialane objektiivne kirjandus inimesele, kellel võiks olla lihtsalt huvi religiooni vastu *„meil ei ole üldse mingit materjali ja see mis on, on fundamentalistlik ja vastupropaganda, moslemid ongi šarlatanid ja tapjad ja terroristid“* (Ek1). Ühtlasi on eesti keeles religiooni kohta kättesaadav informatsioon puudulik, pigem võib leida

propagandat või vastupropagandat (Ek1), kuid adekvaatset kirjandust ei ole.

Tänapäeva avatud ühiskonnas on interneti kasutamine muutunud igapäevaelu osaks, see nähtub ka ankeetküsitluse vastusest. Vastajad kasutavad igapäevaselt tunde arvutit erinevatel põhjustel, kuid muuhulgas kasutatakse internetti abivahendina suhtlemiseks inimestega üle maailma. Samuti on interneti vahendusel vastajad kokku puutunud radikaliseerumisele õhutavate materjalidega (*väljavõtte ankeetküsitlustest*). See näitab, et inimesed mõistavad, mis on radikaliseerumine ja mis sellele õhutab. Ühtlasi nähtub vastustest, et kuigi ollakse selliste materjalidega kokku puutunud, ei ole neile olulist tähelepanu pööratud. Samas juhib töö autor tähelepanu, et ankeetküsitlusele vastajate määr ei olnud piisav, et teha laiapõhjalisi üldistusi.

4.6. Radikaliseerumise ilmingute maandamine

Võimalike radikaliseerumise konstruktsioonidena Eesti ühiskonnas toovad eksperdid välja getode tekkimise. Selles on määravaks tööpuudus, elus eesmärkide või elumõtte puudumine, mida siirdutakse otsima väljapoole Eestit. See on Eesti riigi tegemata töö, kuna on vähetõenäoline, et Eestisse jõuavad inimesed, kelle eesmärk on terrorism (*„/.../ siia tulevad fundamentalistlikud perekonnad, kes kasvatavad enda lastest enesetaputerroristid. Sellist asja ei ole ja sellest tuleb aru saada” (Eü7)*). Sellisele seisukohale lisanduvad veel võimalike versioonidena puudulikud võimalused saada religiooni kohta adekvaatset informatsiooni (Ek1), et tunnetada piiri konservatiivse ja äärmusliku islami vahel (Ek2). Olukorras, kus ühel või teisel põhjusel ei saa inimene Eesti ühiskonnas hakkama (näiteks majanduslikel või sotsiaalsetel põhjustel), suundutakse Lääne-Euroopasse rahvusaaslaste juurde, kes praktiseerivad islamit. Koos pöördutakse tagasi juurte juurde, läbi mille kujundatakse uus identiteet ning sellega seoses muutuvad vaated fundamentalistlikuks. Eeldus identiteedi muutumiseks saab tuleneda isiklikust ilmajäetusest või eraldatuse tundest, mis asendatakse religioosse identiteediga (Ek3). Radikaliseerumise puhul peetakse oluliseks ka kogukonnaliikmete ja riigi suhet, mis väljendub eelkõige riigiametnike poolisel suhtlemisel moslemitega. Kui näiteks suhtlus põhineb alavääristaval ja ähvardavatel meetmetel, kaotavad riigi institutsioonid oma usaldusväarsuse moslemite jaoks (Ek2). Eelnevatest jäigem lähenemine radikaliseerumisele Eestis on seotud inimeste mõjutamisega islamisse pöörduma (*„selleks, et inimene radikaliseeruks, tuleb temast*

moslem teha ” (Eü5)). Eeltoodule lisaks soodustab ühiskonnas radikaliseerumist ebaõnnestunud venekeelsete elanike integratsioon (avalikult kajastamist leidnud terrorismikaasuste puhul on nendes olevad isikud pärinenud venekeelsest kogukonnast), millele lisandub diskrimineerimine ja ksenofoobia („kogu aeg hõõrutakse nina alla, miks sa ei integreeru /.../mida tumedam nahk, seda paremini paistad silma. Seda paremini tunned, et vaadatakse bussis viltu (Eü8))

Kogukonna vaatest saab radikaliseerumise ilminguid ühiskonnas maandada noortele konvertiitidele adekvaatse informatsiooni andmisega oma usu kohta ning õppimisvõimaluste loomisega („*meil paneb radikaliseeruma see, et võimalused oma usust teada saada ei ole võimaldatud Uppsala /.../ vaid Medina /.../ (Ek1)*). Lisaks kogukonnasisene töö inimestega, kelle puhul on märgatud äärmuslike vaadete olemasolu. Ühtlasi saab veel välja tuua kogukonna ootuse riigiametnikele, milleks on nendepoolne professionaalne ja korrektne (austav) suhtumine moslemitesse (Ek2). Olulist rolli kogukonna ja riigi suhtes omab ka koostöö s.o kogukond annab vajadusel probleemsetest isikutest riigile teada (*väljavõte ankeetküsitlusest*). Ilmselgelt saab selline koostöö tugineda usaldusväärsetel suhetel. Kogukonna lõimimise osas peaks Eesti ühiskonnal olema vene kogukonna lõimimisel edulugusid, need edulood tuleks kohaldada vastavalt uutele tingimustele ning kasutada samu protsesse ka näiteks (uute)moslemite lõimimise toetamisel ühiskonda (Eü6). Eelkõige mõjutab muidugi ühiskonda lõimimist inimese enda hoiakud (Ek2). Samas tuleb leida võimalused, et vältida olukorda, kus Eesti ühiskonnas olevatel inimestel puudub perspektiivitunne, ei tekiks isoleeritust (Eü7).

Kogukonna liikmed on edastanud indikatsiooni, et toetavaks meetmeks radikaliseerumisilmingute maandamisel võiks olla kogukonna tegevuste kajastamine meedias näiteks usupühade ajal või siis nende igapäevaelu tegevustest(*väljavõte ankeetküsitlusest*). Selline tegevus oleks üheks võimaluseks vähendada ühiskonnas levivat hirmu. Oluliseks eelduseks radikaliseerumise ilmingute maandamisel on võrdne kohtlemine nii avalikkuse kui ka meedia poolt (Ek3).

Globaliseerivas maailmas muutub üha olulisemaks teguriks teiste rahvaste kultuuride ja religioonide tundmine („*kõik on üks moslem Ek1*). Seega tuleks haridussüsteemis toetada nii õpetajate kui ka õpilaste teadmiste avardamist teiste kultuuride ja religioonide osas. Sellega luuakse võimalus eelarvamuste vähendamiseks ning paremad tingimused mõistmaks näiteks propagandat. Samas ei tohi sellise tegevuse puhul ära unustada kontrollifunktsiooni, mis peab

jääma riigile („mitte anda religiooni gruppide kätte /.../riik maksis ja riigil puudus kontroll ja seal toimus radikaliseerumine“ (E1)). Pigem tuleks vältida olukorda, kus õpetust viivad läbi usugrupid ise. Kui usugrupid viivad läbi õpetust ning puudub vastavasisuline kontroll, võib see kaasa tuua võimaliku radikaliseerumise. Ekspertide arvamust toetab ka Saksamaa kogemus, millest nähtub, et religiooni õpetus on Saksamaal üks osa tavakooli programmist. Õpetust koolides viisid läbi Moslemi Organisatsioonid, kuid riik sekkus sellisesse tegevusse jõuliselt, välistamaks konservatiivse ja mõnikord Islamist politiseeritud tõlgenduse õpetamist (Cesari 2012, 442-443). Lisaks peaks võimalik ennetustöö toimuma ka koolides isikuliselt. Tuues paralleeli probleemsete noortega, peaks koolipersonal oskama märgata ka neid noori, kellel on probleem ning kes võivad olla alati radikaliseerumisele (Eü6).

Väga äärmusliku meetme ja vaadena radikaliseerumise ilmingute maandamisel nähakse Eesti ühiskonna sulgemist („lõpetada kvootide alusel pagulaste sissevedamine/.../ kinni panna mis iganes islami grupeeringud ja asutused, mis on otseselt terroristide omanduses“ (Eü5)). Jääb küsimus, kas selline tegevus oleks seaduslik. Eraldi küsimus on muidugi see, kas selline n.ö ennetuslik tegevus on üldse mõistlik olukorras, kus ümbritsevas ühiskonnas toimub järjest suurem rahvusvahelistumine, töandjad pingutavad selle nimel, et värvata välistööjõudu, ülikoolid soovivad näha järjest rohkem tudengeid enda koolides. Osad sisserändajatest on paratamatult pärit islamiriikidest.

4.7. Järeldused ja soovitused

Radikaliseerumine on valdkond, mis on Eestis suhteliselt vähetuntud, see on teema mille ümber puudub avalik debatt või arutelu. Vastuseta on küsimused, miks sellised nähtused üldse ühiskonnas eksisteerivad, millest tulenevad ja kas riik saab käitumises vähemustega midagi muuta. Kogu teemat iseloomustab arvamuste paljusus ja erinevad nägemused või arusaamad.

Eelkõige seostatakse radikaliseerumise mõistet moslemikogukonnaga või moslemiks olemisega. See, et radikaliseerumine on võimalik mitte-moslemi puhul või radikaliseeruda saab ühiskonna osa, kes ei ole islamistlik, seda pigem ei nähta või puudub teadmine selles osas.

Alustades kogukonnast, siis võiks riik delikaatsel viisil leida meetmed omamaks teadmist ja ülevaadet kultuurikeskuses jutlustajate üle. Soovitatavalt võiksid sellise temaatikaga tegeleda riigiasutused, kuid mitte julgeoleku või korrakaitseasutus. Siinkohal võib küll arutleda Eesti Vabariigi Põhiseadusest tulenevate õiguste ja tsensuuri tekkimise üle, kuid arvestades rahvusvahelist praktikat, on vähemalt tuleviku vaates mõistlik riigil kehtestada piirid lubatu ja lubamatu vahel. Kindlasti on siin väga olulisel kohal kommunikatsioon selgitamiseks riigi tegevusi ja saamaks informatsiooni kogukonna ootuste osas.

Üldistavalt võib öelda, et islamikogukond on lõimitud ühiskonda täpselt sama moodi, nagu on teised usugrupid. Tulenevalt viimase aja rahvusvahelistest sündmustest on poliitiline teravik suunatud moslemikogukonnale ning teistele usugruppidele ei pöörata samapalju tähelepanu. Samas tuleb mõista, et Eesti ühiskond teadvustas laiemalt moslemikogukonna olemasolu seoses rändekriisiga (2015). Ekspertide hinnangul on Eesti moslemite kogukond järjest kasvavas trendis ja seda eelkõige välistudengite või välistööjõu arvelt.

Eesti ühiskonnas puudub üks moslemi identiteet ning ekspertide hinnangul puuduvad ühiskonnas moslemi identiteeti ohustavad tegurid. Eristusid indikatsioonid, mille kohaselt võivad moslemi identiteeti ohustada ühiskonnas järjest agressiivsemaks muutuv poliitiline retoorika, mille kohaselt on kõik moslemid halvad. Tulenevalt ühiskonna sekulaarsusest, saavad moslemid ka ise enda identiteeti ohustada. Siinjuures on paslik välja tuua Lääne-Euroopa arengud, milles inimene otsib enda identiteeti, kuid ühiskond ei võta inimest omaks ning üheks võimalikuks tulemuseks võib olla radikaliseerumine

Kogukonna nähtavuse osas ühiskonnas on arvamused vastandlikud. Sellest tulenevalt on mõistlik kogukonnal kujundada ühtne seisukoht, kas eelistatakse olla nähtavad (s.h meediakajastused) ning esineda erinevate avaldustega või eelistatakse olla eemalehoidvad ja jääda suletumaks. Tuleb arvestada ka asjaoluga, et kogukonnas puudub sisemine ühtsus, mis on tingitud kogukonnas toimuvatest arengutest, aga ka välistest mõjudest. See võib muuta kogukonna mõjutatavaks ja haavatavaks näiteks välistele teguritele, mille mõju suurust on täna raske hinnata. Kogutud informatsiooni põhjal on võimalik öelda, et kogukond on käesoleval ajal muutuste protsessis.

Analüüsist nähtub, et Islamist huvitatud inimeste (s.h konvertiitide) teadmised usu osas on

tihtipeale puudulikud, ühtlasi on raskendatud objektiivse informatsiooni (s.h kirjanduse) ja hariduse saamine. Kui puudulikele teadmistele usu osas lisada veel negatiivsed kogemused ühiskonnas (näiteks koolis, tööl või suhtluses riigiasutustega), võib see kaasa tuua pettumuse, misjärel võidakse otsida tuge äärmuslikus õpetuses. Selline tegevus on juba soodne pinnas radikaliseerumise tekkeks.

Analüüsi tulemusel saab väita, et ühiskonnas on esile kerkinud võõraviha ja diskrimineerimine, mis on ühiskonda lõhestavateks teguriteks. See kõik loob omakorda kuvandi, et Eesti ühiskonnas pole teistsuguse nahavärvi või teise keele kõnelejad oodatud. Sellised tingimused on samuti heaks pinnaseks radikaliseerumise tekkele. Kuigi eksperthinnangute kohaselt on Eesti inimene rahumeelne, ega vägivallatse tänavatel, tuleb vaadata pilti laiemalt ehk Eesti on avatud ühiskond, milles toimub inimeste vaba liikumine. Ühiskonnas mitte-moslemite radikaliseerumise võib esile kutsuda moslemite poolne vägivald haavatavate gruppide suhtes.

Tulenevalt globaalsest olukorrast tuleb toetada haridusasutustes ühelt poolt õpilaste ja personali teadlikkuse tõstmist erinevate kultuuride ja religioonide osas. Teisalt tuleks suurendada ja arendada personali võimekust mõista radikaliseerumise ilminguid noorte puhul. Mõningatel Euroopa riikidel on koolide jaoks välja töötatud eraldi meetmed radikaliseerumisilmingute vähendamiseks või ennetamiseks.

Radikaliseerumise juurpõhjuste poliitiliste tingimuste analüüsis ei eristunud konkreetselt vähemusgrupi piirangud riiklikus poliitikas osalemiseks. Töö autor ei välista aga sellise tingimuse võimalikku esilekerkimist, näiteks juhul kui Eestis soovitakse registreerida poliitilist parteid, mis võib olla keelustatud teistes liikmeriikides. Üheks selliseks poliitiliseks parteiks võib olla näiteks Hizb ut-Tharir (RK Halduskolleegium 3-17-1026, p18). Lisaks ei leidnud analüüsis kinnitust võimaliku radikaliseerumise tingimusena Eesti ühiskonnas enamuskogukonna välis- või kaitsepoliitika, interneti ja lähedaste roll radikaliseerumise soodustajatena. Otseselt ei eristu analüüsist ka paralleelühiskondade teke, kuid vastavalt Inimarengu aruandest väljatoodule elavad näiteks eesti ja venekeelsed elanikud juba vähemalt Nõukogude ajast paralleelühiskondades (Eesti Inimarengu...2016/2017). Iseenesest on tegemist huvitava olukorraga, kuna paralleelühiskonna teket peetakse radikaliseerumise juurpõhjuste uurimisel oluliseks teguriks ning ühtlasi on võimalik seda seostada ka getode tekkimisega. Nagu eelpool mainitud, määratleb üks osa moslemikogukonnast end läbi venekeelse kogukonna.

Eesti oludega kohaldub eksperthinnangute alusel iseseisva radikaliseerumise tingimusena hübriidkonflikt. Töö autori hinnangul on tegemist tingimusega, mis ei tulene otseselt radikaliseerumisalasest kirjandusest, kuid mis kohaldub Eestile. Tulenevalt sellest vajab hübriidkonflikti seos radikaliseerumise-tingimusega ühiskonnas sügavamat analüüsi.

Allpool toodud tabelis on peamised järeldused ja soovitusused välja toodud.

Tabel 2. Järeldused ja soovitusused

Järeldused	Soovitused
Radikaliseerumist võib soodustada riigiametnike ebaprofessionaalne käitumine	Toetada kogukonna ja riigi vahel usaldusväärsete suhete loomist, mis ühtlasi hõlmaks vastastikust kommunikatsiooni ootuste ja tegevuste osas
Eesti moslemikogukond on (ise)muutumises ja muutuste keskel	Tõhustada sisserändajate kohanemiseks mõeldud programmi kasutust sisserändajate poolt
Teadmised Islamist on puudulikud, raskendatud on objektiivse sisuga eestikeelse kirjanduse saamine	Vähendamaks infosulgu, toetada riiklikul tasandil haridusasutustes süsteemset erinevate kultuuride ja religioonide õpetuse sisseviimist. Religiooniõpetuse raames tuleks käsitleda erinevaid usundeid
Haridusasutuste töötajad ei ole koolitatud tuvastama noori, kes on altid radikaliseerumisele	Suurendada haridusasutuste töötajate teadmisi radikaliseerumise olemusest ja tekkemehhanismidest
Riigil pole ülevaadet erineva profiiliga inimestest (s.h jutlustajatest), kes omavad võtmerolli kogukonnas	Kutsuda ellu ekspertide grupp, kes vahendaks kogukonna ja riigiasutuste vahelist kommunikatsiooni erinevates küsimustes. Ekspertgrupp nõustaks haridusasutusi laiemalt radikaliseerumise ja religiooniga seotud küsimustes
Ühiskonnas esineb võõraviha ja diskrimineerimist, mis on ühiskonda lõhestavad tegurid	Soodustada erinevatel tasanditel kultuurikontaktide loomist. Eelistatud inimene-inimene tasand.
Radikaliseerumise tingimusena kohaldub Eesti ühiskonda hübriidkonflikt	Arvestada erinevate riiklike strateegiate, valdkonna arengukavade koostamisel

Eelnevalt on välja toodud potentsiaalsed radikaliseerumise konstruktsioonid Eesti ühiskonnas. Ühelt poolt lähtudes asjaolust, et juurpõhjused toimivad ühiskonnas omavahelistes seostes, teiselt poolt taju identiteedi ohustamise osas, annavad koosmõjus tulemuseks, et Eesti ühiskonnas on potentsiaalselt võimalik kõikide tabelis nr 1 välja toodud radikaliseerumise

juurpõhjuste esinemine ühel või teisel moel.

Tuginedes eeltoodule teeb töö autor ettepaneku **kaaluda** kogu Eesti ühiskonda tervikuna hõlmava radikaliseerumisilminguid maandav programmi loomist.

KOKKUVÕTE

Eesti ühiskonnas loetakse avalike allikate põhjal moslemikogukonda hästi lõimituks, mis loob omakorda unikaalse situatsiooni. Ühelt poolt on olemas kogemus juba hästi lõimitud kogukonnaga, teiselt poolt riik alles loob uut vähemuskogukonda seoses rahvusvaheliste kohustustega. Lisaks värvatakse aktiivselt välistööjõudu ning ülikoolid soovivad näha järjest rohkem välisüliõpilasi. Suurenevas inimeste vabas liikumises saab eeldada, et osa nendest inimestest määratlevad end moslemitena. Sellest tulenevalt ongi magistr töö eesmärgiks mõista radikaliseerumise juurpõhjuste avaldumist Eesti moslemikogukonna ümber ning selle pinnalt leida parimad praktikad radikaliseerumise ilmingute vähendamiseks ühiskonnas ja vastavasisuliste poliitikasoovituste tegemine.

Eesti ühiskond suhtub moslemikogukonda kas neutraalselt või ei pöörata kogukonna olemasolule tähelepanu. Vastukaaluks neile on äärmuslikult meeletatud inimesed, kes lähtuvad narratiivist-kõik moslemid on halvad. Üldiselt on võimalik väita, et Islamikogukond on ühiskonnas omaks võetud sama moodi nagu teised usugrupid, kuid tulenevalt globaalsetest sündmustest on poliitiline teravik suunatud moslemitele. Analüüsi tulemusest nähtub, et tänane moslemikogukond on muutuste protsessis, mis on väidetavalt mõnel määral kaasa toonud lõhenemise kogukonnas. Potentsiaalset lõhenemist on soodustanud nii kogukonna sisesed tegurid kui ka välised (globaalsed) mõjud. Samuti on märgata lõhenemise tunnuseid Eesti ühiskonnas laiemalt. Vastandumist soodustavad ksenofoobia ja diskrimineerimine, millega luuakse moslemikogukonnale negatiivset kuvandit. Selle tegevuse tagajärjel võivad moslemid tajuda enda identiteedi ohustamist, mis võib soodustada vastastikust radikaliseerumise tekkimist ühiskonnas s.o moslemite ja mitte-moslemite radikaliseerumist. Sellised arengud ühiskonnas tervikuna on soodsaks pinnaseks radikaliseerumise välise ja ühiskondlike juurpõhjuste avaldumiseks, välja arvatud need, mis analüüsis esile ei kerkinud (poliitilised tingimused: vähemusgrupi osalemine poliitikas, enamuskogukonna välis-või kaitsepoliitika; võrgustiku dünaamika: internet ja lähedaste roll radikaliseerumise soodustajatena).

Radikaliseerumise konstruktsioonidena Eesti ühiskonnas saab välja tuua religiooni puudutava informatsioonisulu s.o inimene (konvertiit) ei saa usu kohta adekvaatset informatsiooni, mistõttu on äärmusliku ja konservatiivse islami eristamine keeruline. Getode tekkimine Eesti ühiskonnas ning seal elavate inimeste elueesmärkide puudumine, siinjuures on olulised ka teised tingimused nagu tööpuudus või erinevatel põhjustel ühiskonnas mitte hakkama saamine. See võib kaasa tuua Eestist inimeste lahkumise Lääne-Euroopasse, kus ühinetakse rahvuskaaslastega. Koos nendega võib toimuda usu uuesti leidmine, mille tulemusena toimub identiteedi muutumine. Kõikide radikaliseerumise konstruktsioonide toimimiseks vajalikud põhjused tulenevad ühiskonnast (juurpõhjustest väline ja ühiskondlik tase). Sellest lähtuvalt on töö autor veendumusel, et Eesti ühiskonnas võivad toimida omavahelises koosmõjus radikaliseerumise juurpõhjustena kõik tabelis nr 1 välja toodud tingimused.

Radikaliseerumisilmingute maandamise mõttes on otstarbekas kohandada ühiskonda lõimimise parimaid praktikaid venekeelse kogukonna edulugudest lähtuvalt. Ilmselgelt ei saa ühe kogukonna kogemust kanda üle teisele, kuid ilmselgelt on otstarbekas kohandada kogemust vastavalt situatsioonile. Lisaks tuleks suuremat tähelepanu pöörata haridusasutustes toimuvale s.o kui haridusasutustes töötavad inimesed oskavad ära tunda probleemseid noori, siis võiksid nad osata tuvastada ka esmaseid radikaliseerumisilminguid noortel.

Siin toob töö autor välja ettepanekud:

- luua (riiklikul tasemel) ekspertide meeskond, kes nõustab ja toetab haridusasutuste töötajaid seoses Islami või radikaliseerumisega seotud küsimustes; ühtlasi võiks olla kommunikatsioonivahendiks kogukonna ja riigi vahel. Soovitavalt ei peaks ekspertide meeskond paiknema korrakaitse-või julgeolekuasutuse koosseisus.
- Suurendada haridusasutuste töötajate teadmisi radikaliseerumisest
- pakkuda haridusasutustes erinevate kultuuride ja religioonide õpet

Radikaliseerumise juurpõhjuste uurimisel on kesksel kohal ühiskonna ja vähemuskogukonna omavaheline suhe. Tegemist on nähtusega, mis on ajas pidevas muutumises ning mõjutatav erinevatest globaalsetest sündmustest. Sellest tulenevalt teeb töö autor ettepaneku korrata radikaliseerumise juurpõhjuste uurimist Eesti ühiskonnas moslemite vähemuskogukonna näitel, kuid valimisse tuleks kaasata rohkem hiljutisi sisserännanuid ja siin ajutiselt resideerivaid moslemeid.

Iseseisva alusena radikaliseerumise tingimusena kohaldub Eesti ühiskonda hübriidkonflikt. Tegemist on tingimusega, mis ei tulene radikaliseerumise juurpõhjuste uurimise mudelitest või kirjandusest, seega vajab hübriidkonflikt radikaliseerumise tingimusena eraldi analüüsi. Analüüsi teostamisel tuleb arvestada Eesti oludes asjaoluga, milles üks osa moslemikogukonnast määratleb end läbi venekeelse kogukonna. Seega võiks analüüs lähtuda kahest vaatest moslemikogukond tervikuna ning moslemikogukond määratluses läbi venekeelse kogukonna.

SUMMARY

ROOT CAUSES OF RADICALISATION AND THE INTEGRATION OF MUSLIMS IN ESTONIA

Katrin Tammekun

An awareness of local Muslim community has appeared in Estonia society as a result of global developments like the migration crisis and terror attacks. All of these developments have influenced life in Estonia to some extent, for example the obligations assumed by the state related to solving the migration crisis. However, according to public sources, the Estonian Muslim community is considered peaceful and well integrated with the society. As shown in a Master's thesis defended in 2017, there are two main aspects where a security risk for Estonia is perceived -people arriving here within the framework of the Migration Agenda and the influencing activities of the Russian Federation. The present thesis does not look at the influencing activities conducted by the Russian Federation. Thus, Estonia is in a unique situation: while there is an experience of successfully integrating the Muslim community into society on the one hand, there is no knowledge of the presence of possible root causes of radicalisation in the society. Therefore the author attempts to adapt a global model of root causes for radicalization to Estonia and use this as the basis for analysing the presence of the root causes of radicalisation by the example of the experience of Muslims in Estonia and the attitude of the wider society towards them. On these premises, the author poses the following study questions:

- How are the external and social levels of the root causes of radicalisation expressed in the experience of the Muslim community in Estonia and what is the attitude of the Estonian society towards this community?
- Which aspects in the functioning mechanisms and mutual integration of the Estonian society have the potential to foster radicalisation?

The theoretical framework of the thesis looks at the concept of radicalisation, which has been interpreted in a variety of ways by researchers. The thesis also outlines the radicalisation process and various models of radicalisation. The models of analysing radicalisation can broadly be divided into two. There are models that focus on the person within the radicalisation process, called gradual models of radicalisation and showing the various stages that the person goes through. And there are models for studying the root causes of radicalisation, that look at the circumstances arising from a particular society a person lives in that could potentially foster radicalisation. In the root causes model, the circumstances are divided into external, social and individual levels. As this thesis is not concerned with the radicalised person, the gradual radicalisation process model is set aside. For the same reason, the individual level of the root causes model, i.e. the circumstances directly related to the person, is left out. Taking the study model of root causes of radicalisation as a basis, the author has composed a possible model of root causes that could apply to the Estonian society, and furnished it with content. The areas studied in the model include: political circumstances (the formation of a minority community in the (target) country, political discrimination, the foreign or defence policy of the majority community, the rise of right-wing extremism and right-wing parties in society); cultural circumstances (a feeling of jeopardisation of cultural/religious identity, double identity); economic circumstances (employment-related discrimination, distrust of state institutions); the condition of social identification (education in native language, traditions, the formation of parallel societies) and dynamics of network (Internet, the mosque (cultural centre), the role of the close ones).

Semi-structured interviews were used as the main data collection method for the thesis. The interviews are constructed so as to look at two aspects - an internal view of the Muslim community on the one hand, and an external, i.e. social context-based evaluation of this community on the other. A questionnaire form was used as a supporting method for the interviews. The form was forwarded to potential respondents through community spokespersons and the questionnaire was conducted in Estonian, English and Russian.

The analysis shows that the attitude of Estonian society towards the Muslim community is either neutral or that people do not tend to notice the presence of the Muslim community. This is contrasted by extremist-minded people for whom the dominating narrative is that all Muslims are bad. It can be maintained broadly that while the Muslim community has been accepted by the

society just like any other religious or cultural group, there is also a political focus on them related to global events. As for the root causes of radicalisation, the analysis allows the conclusion that Estonian society presents a potentially favourable environment for the development of the external and social levels of root causes of radicalisation. The analysis did not show as distinct root causes for radicalisation: of the political circumstances, the limited opportunities of a minority group to participate in state politics, and the foreign and defence policies of the majority community. Of the network dynamics circumstances, the role of Internet and close ones as favourable to radicalisation were not distinguished.

Although it is hard to give an accurate estimate about its importance, the Estonian Muslim community appears to be split to a certain extent, the split having been caused by internal developments within the community as well as possibly by external circumstances. Looking at Estonian society as a whole, a similar split can be discerned, with extremist-minded people clearly becoming a distinctive group. The other group is made up of people who either have no experience or take a rather neutral view. The analysis shows a clear distinction of political circumstances as a root cause of radicalisation, more specifically the rise of right-wing extremism along with the accompanying political rhetoric. In the community aspect, this has the effect of creating the image that these people are not welcome in the Estonian society. It can also bring along a sense of jeopardy to identity. In addition to these, factors that foster radicalisation in society include the spread of racism and xenophobia and the spreading of fears related to those who are different (by language, skin colour). All these factors contribute to creating favourable grounds for radicalisation of Muslims as well as non-Muslims in Estonian society.

The analysis shows that hybrid conflict can be applied as a separate condition in the case of Estonian society. This is a condition that does not arise directly from the study model of root causes for radicalisation or from the related literature. Therefore, the generation and effect mechanisms of hybrid conflict in society require a separate and more thorough analysis.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

- Alexieva, M. (2016) Radicalisation through the Eyes of Young People in Bulgaria. Master Thesis. Universitet Utrecht. Kättesaadav: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/338581> 31.12.2018.
- Allievi, S. (2009) *Conflicts over Mosques in Europe: Policy issues and trends*. London. Alliance Publishing Trust. Kättesaadav: http://www.nef-europe.org/wp-content/uploads/2013/03/Conflicts-over-mosques_NEF-RelDem-RELIGION-MOSQUES-Final-1.pdf, 26.12.2018.
- Al Raffé, D. (2013) Social Identity Theory for Investigating Islamic Extremism in the Diaspora. *Journal of Strategic Security*, Vol 6, No 4, 67-91.
- André, S., Dronkers, J. (2017) Perceived In-Group Discrimination On By First and Second Generation Immigrants from Different Countries of Origin in 27 EU Member States. *International Sociology* Vol 31. No 1,105-129.
- Asari, E-M; Maasing, H; Luik, E. (2015) Rakendusuuring: rahvusvahelise kaitse saajate ümberasustamise ja paigutamise programmides osalemise võimalikud riskid Eesti sisejulgeolekule. Sisekaitseakadeemia. Migratsiooniuringute keskus. Kättesaadav: https://www.siseministerium.ee/sites/default/files/dokumentid/Uuringud/Kodakondsus_ ja_r2nne/2015_umberasustamine_lopparuanne.pdf 02.12.2017.
- Bali, S. (2013) *Population Movements. Security Studies An Introduction*. Second Edition, edited by Paul D. Williams. Routledge. London.
- Bartlett, J., Miller, C. (2011) The Edge of Violence: Towards Telling The Differences Between Violent and Non-Violent Radicalization. *Terrorism and Political Violence*, Vol 24, No 1, 1-21.
- Bartlett, J., Bridewell, J., King, M. (2010) *The edge of violence a radical approach to extremism*. Demos. London.
- Beirich, H., Potok, M. (2009) USA: Hate Groups, Radical Right Violence, on the Rise. *Policing*, Vol 3, No 3, 255-263.
- Bhui, K., Ibrahim, Y. (2013) Marketing the „radical“: Symbolic communication and persuasive

- technologies in jihadist websites. *Transcultural Psychiatry*, Vol 50, No 2, 216-234.
- Bjelopera, P, J. (2013) American Jihadist Terrorism: Combating a Complex Threat. CRS Report for Congress. Kättesaadav: www.fas.org/sgp/crs/terror/R41416.pdf 19.01.2018.
- Borum, R. (2011) Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories. *Journal of Strategic Security* Vol 4, No 4, 7-36.
- Carter, G.J, Carter, L.D. (2012) Law enforcement intelligence: implications for self-radicalized terrorism. *Police Practice and Research*, Vol. 13, No. 2, 138–154.
- Cesari, J.(2012) Securitization of Islam in Europe. *Die Welt des Islams*, Vol 52, 430-449.
- Cetinyan,R. (2002) Ethnic bargaining in the Shadow of Third-Party Intervention. *International Organization*, Vol 56, 3, 645-677.
- Coolsaet, R. (2011) *Jihadi Terrorism and the Radicalisation Challenge: European and American Experiences*. Second Edition. Ashgate. England
- Crossett, C., Spitaletta, A.,J. (2010) Radicalization: Relevant Psychological and Sociological Concepts. The Johns Hopkins University. Fort Meade.
- Dalgaard-Nielsen, A (2010) Violent Radicalization in Europe: What We Know and What We Do Not Know. *Studies in Conflict & Terrorism*, No 33, 797–814.
- Deckard, D.,N, Jacobson, D. (2015) The prosperous hardliner: Affluence, fundamentalism, and radicalization in Western European Muslim communities. *Social Compass*, Vol 62, No3, 412-433.
- Dzhekova, R., Stoyanova, N., Kojouharov, A., Mancheva, M.,Anagnostu, D., Tsenkov, E. (2016) Understanding radicalisation Review of Literature. Centre for the Study of Democracy. Kättesaadav: https://www.researchgate.net/publication/309732865_Understanding_Radicalisation_Review_of_Literature, 15.03.2017.
- Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2017. Uuringu aruanne. Kättesaadav: <https://www.kul.rik.ee/sites/kulminn/files/eim2017.pdf> 16.12.2017.
- Eesti Inimarengu Aruanne 2016/2017. Kättesaadav: <https://inimareng.ee/pohisonumid-estirandeajastul/> 27.12.2018.
- Eesti keele seletav sõnaraamat. Kätte saadav: www.eki.ee/dict/ekss/index-cgi?Q=rahvusvähemus&F=M , 08.10.2016.

Eesti Statistika (2011) www.stat.ee/rahvaloendus, 20.11.2018.

EU-MIDIS (2009) Ülevaade uuringust EU-MIDIS. Sissejuhatus Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti kogu ELi hõlmavasse diskrimineerimise uuringusse. Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (FRA).

Forsel, M., Jöers-Türn, K., Kukk, A., Laaniste, T., Luha, K., Lust, M., Nahkur, O., Pelisaar, K., Plaan, K., Raid, K., Rootsi, B., Tigane, L., Strömpl, J. (2012) Salliv Eesti. Erineva nahavärviga välisõppejõudude ja tudengite kogemused. Tartu Ülikool. Kättesaadav: https://www.yti.ut.ee/sites/default/files/ssi/uuringuaruanne_salliv_eesti.pdf 16.02.2017.

Fraih, T. (2011) (De)Escalating Radicalisation: The Debate Within Immigrant Communities in Europe. 15. Peatükk raamatust *Jihadi Terrorism and the Radicalisation Challenge. European and American Experiences*. Second Edition, Ashgate. Edited by Rik Coolsaet. England.

Gartenstein-Ross, G., Grossmann, L. (2009) Homegrown Terrorists in the U.S and U.K An Empirical Examination of the Radicalisation Process. FDD's Centre for Terrorism Research.

Gomes, A., Morales, J. F., Vazquez, A., Swann Jr, B, W. (2011) Rejected and Excluded Forevermore, but Even More Devoted: irrevocable ostracism Intensifies Loyalty to the Group Among Identity-Fused Persons. *Personality and Social psychology Bulletin*, Vol 37, No 12, 1574-1586.

Gurr, T., R. (2000) *People versus States Minorities at Risk in the New Century*. United States Institute of Peace. Washington.

Huntington P., S. (1996) *The Clash of Civilization and the Remakeing of World Order*. Simon&Shuster. Tõlge eesti keelde OÜ Fontare Kirjastus.

Jenne, K. E, Saideman M, S, Lowe, W. (2007) Separatism as a Bargaining Posture: The Role of Leverage in Minority Radicalization. *Journal of Peace Research*. Vol 44, No 5, 539-558.

Järva, J. (2015) Islamiusuliste radikaliseerumine vanglates-Eesti olukord. Magistritöö. Tartu Ülikool. Tartu.

Kaitsepolitseiamet (2016) Kaitsepolitsei ameti aastaraamat. Kättesaadav: <https://www.kapo.ee/et/content/aastaraamatu-v%C3%A4ljaandmise-traditsiooni-ajalugu-ja-eesm%C3%A4rk-0.html>, 24.09.2018.

Kallas, K., Kaldur, K. (2011) Eestis rahvusvahelise kaitse saanud isikute hetkeolukord ning integreeritud Eesti ühiskonda. Balti Uuringute instituut. Kättesaadav: <https://www.ibs.ee/>

[publikatsioonid/eestis-rahvusvahelise-kaitse-saanud-isikute-hetkeolukord-ning-integreeritus-eesti-uhiskonda/](#) 30.10.2016.

Kallas, K., Kaldur, K., Kivistik, K., Mürk, I., Plaan, K., Pohla, T., Ortega, L., Väljaots, K. (2014) Uuring: Uussisserändajate kohanemine Eestis: valikud ja poliitikaettepanekud tervikliku ja jätkusuutliku süsteemi kujundamiseks. Riigikantselei. Balti Uuringute Instituut. Kättesaadav: www.ibs.ee/wp-content/uploads/TOF_-_vastused_uurimuskusimustele_20_1k.pdf, 30.10.2016.

Klandermans (2014) Identity Politics and Politicized Identities: Identity Process and the Dynamics of Protest. *Political Psychology*, Vol 35, No 1, 1-22.

Klausen, J., Champion, S., Needle, N., Nguyen, G., Libretti, R. (2015) Toward a behavioral Model of „Homegrown“ Radicalization Trajectories. *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol 39, 67-83.

Knapton, H. M. (2014) The recruitment and Radicalisation of Western Citizens: Does ostracism Have a role in Homegrown Terrorism. *European Psychology Students*, Vol 5, No 1, 38-48.

Koos, C. (2014) Does Violence pay? The effect of ethnic rebellion on overcoming political deprivation. *Conflict Management and Peace Science*, 1-22.

Kruglansky, A. W., Gelfand, J. M., Bélanger, J. J., Sheveland, A., Hetiarachchi, M., Gunaratna, R. (2014) The Psychology of Radicalization and Deradicalization: How Significance Quest Impacts Violent Extremism. *Advances in Political Psychology*, Vol. 35, No. 1, 69-93.

Lagerspetz, M (2017) *Ühiskonna uurimise meetodid Sissejuhatus ja väljajuhatus*. TLÜ Kirjastus. Tallinn.

Laineste, L., Raus, T., Timmi, M., Vetik, R., Vihalemm, T., Lindsalu, P. (2011) Rassi-ja võõravimm Eestis. Justiitsministeerium. Kättesaadav: www.kriminaalpoliitika.ee/et/rassi-ja-voooravimm-eestis. Loetud: 16.10.2016.

Lepa, E (2016) Eesti Islamikogukonna dünaamika: senine arengulugu ja praegune olukord. Kättesaadav: [usuteadus.ee/wp-content/uploads/2016_2%20\(70\)/Lepa.pdf](http://usuteadus.ee/wp-content/uploads/2016_2%20(70)/Lepa.pdf) 19.11.2018.

Linnas, R (2004) Islam Eestis. *Akadeemia* Vol 9, No 186, 2116-2146.

Lõimuv Eesti 2020. Lõimumisvaldkonna arengukava. Kätte saadav: www.kul.ee/sites/kulminn/files/arengukava_loimuv_eesti.pdf, 08.10.2016.

- Lyons-Padilla, S., Gelfond, J. M., Mirahmadi, H., Farooq, M., Van Egmond, M. (2015) Belonging nowhere: marginalization & radicalization risk among Muslim. *A publication of the Behavioral science & policy association*, Vol 1, No 2, 1-12.
- Maskaliunaite, A. (2015) Exploring the Theories of Radicalization. *Interdisciplinary Political and Cultural Journal*, Vol 17, No 1, 9-26.
- McCauley, C., Moskaleiko, S. (2008) Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terroris. *Terrorism and Political Violence*, Vol 20, No 3, 415-433.
- McGregor, I., Hayes, J., Pretice, M. (2015) Motivation for aggressive religious radicalization: goal regulation theory and a personality x threat x affordance hypothesis. *Frontiers in Psychology*, Vol 6, No 1325, 1-18.
- Murshed, M., S., Pavan, S. (2011) Identity and Islamic Radicalization in Western Europe. *Civil War*, Vol 13, No 3, 259-279.
- Newman, E. (2006) Exploring the „Root Causes“ of terrorism. *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol 29, 749-772.
- Odorfer, C. (2015) Root Causes of Radicalization in Europe and the Commonwealth of Independent States. Discussion Paper. UNDP. Kättesaadav: <http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/democratic-governance/conflict-prevention/discussion-paper---root-causes-of-radicalism.html> 15.07.2018
- Olup, N-M. (2015) Välistudengite huvi Eesti kõrgkoolide vastu kasvab. Kättesaadav : www.postimees.ee/3264645/valistudengite-huvi-eesti-korgkoolide-vastu-kasvab. 15.10.2016
- Orozobekova, A. (2016) The mobilization and Recruitment of Foreign Fighters: The Case of Islamic State, 2012-2014. *Connections: The Quarterly Journal*, Vol 15, No 3, 83-100.
- Pajunen, C. (2015) The Lone Wolf Terrorist: Mechanisms and triggers of a Process-Driven Radicalization. *Paideia*. Vol 2, No 18, 99-113.
- Pevkur, H. (2015) XIII Riigikogu stenogramm, 13.oktoober 2015. Kättesaadav: <http://stenogrammid.riigikogu.ee/et/201510131000>. 27.08.2016
- Piazza, A., J. (2009) Economic Development, Poorly Managed Political Conflict and Terrorism in India. *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol 32, 406-419.
- Raidla-Puhm, K. (2017) Islamiradikalismi ohtude ennetamise meetmed Eestis. Magistritöö. Sisekaitseakadeemia. Tallinn

- Riitel, R. (2013) Moslemite turvatunne Eestis. Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused. Lõputöö. Tartu.
- Riigikohus Halduskolleegium 3-17-1026
- Powers, S., M. (2014) Conceptualizing radicalization in a market for loyalties. *Media, War & Conflict*, Vol 7, No 2, 233-249.
- Riistan, A. (2012) Fundamentalismi konstrueerimine. *ENDC Proceedings*, Vol 16, 280-302.
- Ringvee, R. (2007) Eesti religioosne maastik 1,2,3,4,5. Eesti Kirik. Kättesaadav: www.eestikirik.ee/eesti-religioosne-maastik-5/. 15.10.2016
- Sageman, M. (2008) *Leaderless Jihad. Terror networks in Twenty-first Century*. University of Pennsylvania Press. Philadelphia, Pennsylvania.
- Sageman, M. (2011) Muslims in Europe and the US: A shared last overrated risk of radicalism. Peatükk raamatust „*Jihadi Terrorism and the Radicalisation Challenge European and American Experiences*” by Rik Coolsaet. Second Edition. England: Ashgate.
- Sen, A. (2008) Violence, Identity and Poverty. *Journal of Peace Research*, Vol 45, No 1, 5-15.
- Silber, D., M, Bhatt ,A. (2007) Radicalization in the West: The Homegrown Threat. NYPD Intelligence Division. New York City Police Department. Kättesaadav: https://sethgodin.typepad.com/seths_blog/files/NYPD_Report-Radicalization_in_the_West.pdf 15.05.2017.
- Stern, J. (2016) Radicalization to Extremism and Mobilization to Violence: What Have We Learned and What We Can Do About it? *The Annals of the American Academy*. 668, November, 102-117
- Zierhoffer, M. D. (2014) Threat Assesment: Do Lone Terrorists Differ from Other Lone Offenders? *Journal of Strategic Security*, Vol 7, No 3, 48-62.
- Transnational Terrorism, Security & the Rule of Law (2008) Causal factors of radicalisation. Work package 4.
- Tõnurist, A. (2013) *Pilte rahvaloendusest*. Eesti Statistika. Tallinn, Statistikaamet
- Vékony, D. (2014) Potential threats of securitization of Muslim Minority Politics in Western Europe. *Biztpol Affairs Vol 2, No 2, 50-65*.
- Veldhuis, T., Staun, J. (2009) Islamist Radicalisation: A Root Cause Model. Netherlands Institute

of International Relations Clingendael. The Hague.

- Verdugo R., R., Mueller, C. (2009) Education, Social Embeddedness, and the Integration of the Turkish Community in Germany: An Analysis of Homeland identity. *European Education*, Vol 40, No 4, 3-22.
- Vetik, R (2006) Suur ühiskond. Demokraatia ja rahvuslikud huvid. Avatud Eesti ühiskond. Eesti ühiskond 2005 (projekti raport). Kättesadav: https://heakodanik.ee/sites/default/files/files/DeMo_taispikk_versioon.pdf 17.06.2017.
- Wilner, S., A, Dubolouz, C-J. (2010) Homegrown terrorism and transformative learning: an interdisciplinary approach to understand radicalization. *Global Change, Peace & Security*, Vol 22, No 1, 33-51.
- Yin R., K. (2003) *Case Study Research: Design & Methods*. 2nd edition. London. SAGE Publications.

LISAD

Lisa 1. Ankeetküsitlus

Küsimustik Eesti moslemikogukonna liikmetele

Hea küsimustikule vastaja,

Teie käes on küsimustik, mis on koostatud magistritöö „Radikaliseerumise üldtingimused Eesti lõimituse kontekstis: Eesti moslemite kogemus“ raames. Magistritöö keskendub Eestis elavale moslemikogukonnale, uurides nende taju oma elu ja töövõimaluste osas Eestis ning suhtumist neisse kui moslemitesse. Töö eesmärgiks on ühelt poolt paremini mõista võimalikke probleeme moslemikogukonna vaatest, aidates sel viisil kaasa nende lahendamisele ning ühtlasi vältida ühiskonnas radikaliseerumist. Küsimustiku teine pool hõlmab endas vastajapoolseid soovitusi radikaliseerumise ilmingute maandamiseks.

Uuriija: Katrin Tammekun, Tallinna Tehnikaülikool, haldusjuhtimine

Magistritööd juhendavad: Illimar Ploom (PhD) ja Vladimir Sazonov (PhD)

1. Teie vanus?
2. Teie sugu?
 - Naine
 - Mees
3. Milline on Teie haridus?
 - Kõrgem
 - Kesk-eri
 - Kutseharidus
 - Keskharidus
 - Põhiharidus
 - Olen tudeng
 - Olen välistudeng
 - Muu
4. Religioosselt määratlete end:
 - Moslem (sunnii)
 - Moslem (šiiia)
5. Kas Te tajute end osana Eesti moslemikogukonnast?

- Jah
 Ei
 Määratlen end nii moslemi kui ka mõne muu (täpsustage palun) kogukonna liikmena
 Täpsustage palun, millise kogukonna liikmena end veel määratlete
6. Määratlege palun Eesti ühiskonnas enda identiteet:
 Sõltumata olukorrast, olen pigem moslem
 Määratlen end Eesti ühiskonna liikmena ning moslemi-identiteet jääb kõrvale
 Määratlen end Eestis moslemina suhtlemisel-läbikäimisel teiste moslemitega
 Ma ei määratle end läbi identiteedi ja selline määratlus ei ole minu jaoks oluline
7. Kas Teie hinnangul on inimõigused religioone ühendavad universaalsed väärtused? Selgitage palun.
8. Kas Teie hinnangul esineb täna Eesti ühiskonnas selliseid arenguid, mis ohustavad moslemite identiteeti Eestis?
9. Kas Te tunnetate end osana Eesti moslemikogukonnast või pigem tajute end läbi internetis leitava võrgustiku laiema moslemikogukonna osana?
 Tunnen ennast Eesti moslemikogukonna liikmena
 Tunnen ennast osana laiemast võrgustikust
 Muu
10. Milline on Teie hinnangul globaalse moslemikogukonna mõju Eesti moslemikogukonnale?
 Vähene
 Küllaltki suur
 Väga suur
 Ei oska hinnata
11. Kas Teie hinnangul vajab Eesti moslemikogukond Eestis mošeed?
 Jah
 Ei
12. Palun selgitage, mida muudaks Teie hinnangul Eesti ühiskonnas mošee olemasolu?
13. Kas olete tajunud Teisse, kui moslemisse teistsugust suhtumist või suhtumise muutumist peale (globaalseid) terroriakte (näiteks Charlie Hebdo tulistamine, Soomes toimunud noarünnak)?
 Jah
 Ei
14. Kuidas Te suhtute või suhtuksite Eesti Vabariigi otsusesse muuta kooliharidust pakkuvad asutused ainult eestikeelseteks?
 Selline tegevus on õige, kuna Eesti on suveräänne rahvusriik
 Ei kiida sellist tegevust heaks, aga väga vastu ka ei ole
 Olen täielikult sellise tegevuse vastu, kuna sellise otsusega ei arvesta riik ühiskonnas olevate erinevate kogukondadega või teisest kultuurist pärit inimestega ning minu hinnangul on see vale
 Minu hinnangul on lastele emakeelse hariduse andmine väga oluline
15. Kui oluliseks peate religioonile omaste riiete kandmist Eesti ühiskonnas?
 Väga oluliseks
 Pigem mitte eriti oluliseks
 Mind see teema ei huvita üldse
 Muu
16. Kas Teie hinnangul on au kanda religioonile omast rõivastust? (soovi korral valida mitu vastusevarianti)
 Avalikult
 Kodus

Kultuurikeskuses

Muu (täpsustage)

17. Kuidas Te suhtusite Eesti Vabariigi otsusesse keelustada avalikus koah religioonile iseloomulike rõivaste kandmine?
Teie hinnangul oleks tegemist riigipoolse diskrimineeriva käitumisega vähemuskogukonna suhtes
Te tunnustate riigi sellist otsust, kuna tegemist on suveräänse rahvusriigiga
Teil on ükskõik ja selline teema ei paku huvi
Muu
18. Kui oluliseks Te peate tulenevalt religioosest identiteedist Eesti ühiskonnas usupühade tähistamist, religioonist lähtuva toitumise kättesaadavust?
Väga oluliseks
Mitte eriti oluliseks
Antud teema ei huvita mind
19. Kas Te olete tajunud Eestis tööjõuturult kõrvalejäämist tulenevalt Teie religioonist, kuigi Teil on olemas vastava kvalifikatsiooni haridus?
Jah
Ei
20. Kas Teie hinnangul on Eesti ühiskonnas töökohti, millele ei ole võimalik konkureerida, kuna olete moslem, kuigi Teil on olemas nõutava kvalifikatsiooni haridus?
Jah
Ei
21. Kas Te olete tajunud Eestis tõrjutust töökollektiivist, kuna olete moslem?
Jah
Ei
Muu
22. Kas Teie hinnangul on Eesti ühiskonna tööjõuturul tagatud samaväärsed võimalused nii moslemitele kui ka mittemoslemitele?
Jah
Ei
Muu
23. Kas Teie hinnangul on tagatud Eestis võrdsed võimalused majanduslikule toimetulekule (sissetulekute jmt näol) ühiskonnas nii moslemile kui ka mittemoslemile?
Jah
Ei
24. Kas konkreetselt Teie või keegi Teie lähikondlastest on tundnud halvustavat suhtumist Teie religioosesse identiteeti?
Jah
ei
kui on tundnud, siis palun kirjeldage:
25. Kas Teie hinnangul on Teid kogukonnana ühiskonna poolt omaks võetud ning kas Teie arvamus on Eesti poliitikas kuuldav?
Jah
Ei
Poliitika ei huvita mind
Muu
26. Kas Te olete tundnud end kogukonnana tõrjutuna ühiskonna poolt (näiteks Teie hoiakute või arvamuste tõttu)?
Jah

- Ei
Muu
27. Kas teie hinnangul on Eesti ühiskonnas moslemitel kõik õigused kaitstud ning moslemil on Eestis hea elada ning riik koos institutsioonidega (politsei, tuletrõje, kiirabi) on usaldusväärne?
Jah
Ei
Muu
Kui on toimunud ebameeldivaid juhtumeid, siis palun kirjeldage:
28. Hinnake palun, kas Teie moslemi kogukonna liikmena saate end Eesti poliitikas piisavalt teostada?
Jah, pean end Eesti poliitikas aktiivseks
Ei
Mind ei huvita poliitika
Muu
29. Palun hinnake, kui palju olete Te huvitatud Eesti Vabariigi poliitikast (valida sobivaim väide)?
Mul on kindlad valdkonnad, mille vastu tunnen eriti suurt huvi
Jälgin (igapäevaselt) uudiseid, mis kajastavad Eesti poliitikute sõnavõtte (s.h nii sise- kui ka välispoliitilisi)
Jälgin Eesti poliitikute sõnavõtte nii sise kui ka välispoliitilisi ning mis on seotud moslemeid puudutavate seisukohtadega
Muu
Mind eriti huvitavateks valdkondadeks on:
30. Kas Te olete huvitatud moslemitega seotud globaalsetest poliitilistest küsimustest (näiteks USA või Venemaa Föderatsiooni poolne tegevus Süürias)?
Jah
Ei
Muu
31. Milline on Teie hinnang Eesti poolsele sõjalistes missioonides osalemisele näiteks Iraagis, Afganistaanis?
Olen arvamusel, et Eesti ei peaks antud riikides sõjalistes missioonides osalema
Usun, et sellistes missioonides on riigil vaja osaleda
See teema ei huvita mind
Muu
32. Milline on Teie hinnang Eestis tegutsevatele parempoolsetele erakondadele?
Pean neid vajalikuks tasakaalustamaks poliitmaastikku
Mind häirivad parempoolsete erakondade väljaütlemised, kuna need pole objektiivsed
See teema ei huvita mind, mul on ükskõik
Muu
33. Kui tihti kasutate oma päevas internetti?
1-2 korda päevas, umbes 1h
2-3 korda päevas, umbes 2-3h
6 korda päevas, 4-6h
Muu
34. Millise sisuga informatsiooni Te internetist loete?
Loen üldiselt uudiseid Eestis ja mujal maailmas toimuva kohta
Loen uudiseid maailmas toimuva kohta seoses teiste moslemitega
Loen uudiseid Venemaa Föderatsioonis toimuva kohta ning seoses sealsete moslemitega

Otsin ja loen informatsiooni lähtuvalt minu religioonist ja maailmas toimuvast
Muu

35. Kas Teie sotsiaalmeedia (näiteks Facebook, vKontakte jmt) kontaktide seas on moslemeid ka väljaspool Eestit ja/või väljaspool Euroopa Liitu, kellega Te suhtlete?

Jah

Ei

Muu

36. Kas Te olete internetis otsitava ning leitava informatsiooni seas märganud radikaliseerumist soodustavat materjali?

Jah

Ei

Ma ei tea, mis on radikaliseerumine

Pole tähelepanu pööranud sellistele materjalidele

Muu

37. Kas Teie hinnangul on üldse oluline tegeleda Eesti ühiskonnas eelpool mainitud küsimustega vältimaks radikaliseerumist?

Jah

Ei

Muu

Järgnevate küsimustega palun teiepoolset nägemust, mil viisil võiks toimuda Eesti ühiskonnas moslemi-identiteedist lähtuv ühiskonda sulandumine, maandamaks radikaliseerumise ilminguid.

38. Kas Teie hinnangul on üldse oluline lõimida Eesti ühiskonda moslemitest (uus)sisserändajaid?

Jah

Ei

39. Millised võiksid olla Teie hinnangul riigipoolsed tegevused sulandamiseks Eesti ühiskonda moslemitest uussisserändajaid? Nimetage vähemalt 3 tegevust.

40. Kas tänane tugiisikute süsteem ja kohanemisprogramm on Teie hinnangul piisav, et toetada moslemitest (uus)sisserändajate kohanemist Eesti ühiskonnaga?

Jah

Ei

Ma ei tea, mis on kohanemisprogramm ja tugiisikute süsteem

See teema ei huvita mind

41. Mis võiks tagada Teie hinnangul Eesti ühiskonnas edukuse radikaliseerumisilmingute ärahoidmiseks?

Lisa 2. Intervjueeritud eksperdid

Kogukonna vaates:

Ekspert 1, intervjueerija K. Tammekun. Helisalvestis, Tallinn, 15.11.2018

Ekspert 2, intervjueerija K. Tammekun. E-kiri, Tallinn 20.11.2018

Ekspert 3 intervjueerija K. Tammekun. E-kiri, Tallinn 20.11.2018

Ekspert 4 intervjueerija K. Tammekun. Helisalvestis, Tallinn 26.11.2018

Ühiskonna vaates:

Ekspert 5, intervjueerija K. Tammekun. Helisalvestis, Tallinn 13.11.2018

Ekspert 6, intervjueerija K. Tammekun. Helisalvestis, Tallinn 15.11.2018

Ekspert 7, intervjueerija K. Tammekun. Helisalvestis, Tallinn 19.11.2018

Ekspert 8, intervjueerija K. Tammekun. Helisalvestis, Tallinn 28.11.2018

Lisa 3. Ühiskonna vaates intervjueritud ekspertidele esitatud küsimused

- Milline on tänane Eesti ühiskond (esineb ühiskonnas diskrimineerimist, võõrviha või pigem mitte, kas see on laialdane või avaldub mingites kindlates vormides)?
- Kuidas Teie hinnangul suhtub Eesti ühiskond moslemitesse? Moslemitesse Eestis?
- Kas Teie hinnangul on Eesti ühiskond moslemikogukonna omaks võtnud ning moslemikogukond on üks osa Eesti ühiskonnast?
- Milline on Eesti ühiskonnas moslemikogukonna kuvand?
- Kas Eesti ühiskonnas on moslemikogukond ja kogukonna tegevused kajastatud adekvaatselt ja objektiivselt?
- Mošee Eestis ja võimalikud kaasnevad protsessid
- Millised võiksid olla radikaliseerumist soodustavad mõjufaktorid/tingimused Eesti ühiskonnas (millisest valdkonnast võiksid tuleneda)?
- Kas ja kuidas võiks Eesti ühiskond või riik oma tänaste otsuste või tegevustega ohustada moslemi-identiteeti?
- Millega on võimalik soodustada Eesti ühiskonnas mitte-moslemite radikaliseerumist (võimalikud näited)?
- Millistesse tegevustesse peaks riik panustama maandamaks radikaliseerumise ilminguid ühiskonnas?
- Kas Te soovite veel midagi välja tuua või millelegi tähelepanu juhtida?

Lisa 4. Kogukonna vaates intervjueeritud eksperdile esitatud küsimused

- Milline võiks olla tänane moslemikogukonna suurus Eestis ja kes kogukonda kuuluvad?
- Kas tänast Eesti moslemikogukonda mõjutavad rohkem globaalsed tegurid või Eesti ühiskonnas aset leidvad protsessid (nimetage mõni tegur/protsess) ja mis võiks olla sellise mõjutuse tulemiks?
- Kas Teie hinnangul on moslemikogukond Eestis nähtav ja nende arvamus kuuldav? Kas see peaks muutuma? Mida see endaga kaasa toob?
- Kas Teie hinnangul on eesti ühiskond moslemikogukonna omaks võtnud ning moslemikogukond on üks osa Eesti ühiskonnast (selgitage palun)?
- Mitu identiteeti on moslemil Eesti ühiskonnas? Kas on võimalik olla üheaegselt moslem ja mitte-moslem (milles see väljendub)? Kuidas võiksid moslemid end Eesti ühiskonnas tajuda?
- Kas Teie hinnangul võib-olla moslemi identiteet Eesti ühiskonnas ohustatud (kui jah- siis millistest tingimustest/protsessidest võib see tingitud olla, kui ei- siis millistel põhjendustel)?
- Milline on Teie hinnangul moslemikogukonna kuvand Eesti Ühiskonnas (kellena moslemeid nähakse, kas moslemite kuvand ühiskonnas on muutumas)?
- Millised oleksid Teie hinnangul moslemikogukonna olulisemad probleemid (millega need võiksid seotud olla- näiteks sisemised pinged, ühiskonnas toimuv vmt)?
- Kuidas eelpool välja toodud probleemid võiksid mõjutada kogukonna lõimimist Eesti ühiskonda?
- Millised võiksid olla raidkaliseerumist soodustavad tingimused Eesti ühiskonnas (millisest valdkonnast need võiksid tuleneda)?
- Millega saaks Teie hinnangul soodustada mitte-moslemite radikaliseerumist Eesti ühiskonnas?
- Millised võiksid olla Teie soovitud radikaliseerumisilmingute maandamiseks Eesti ühiskonnas?
- Kas on veel midagi, mida soovite välja tuua või millele tähelepanu juhtida?

